

D. ERASMI ROTTERODAMI COMMENTARIUS IN
PSALMVM, QVARE FRE-
MVERVNT GENTES.

Rius quàm aggrediamur enarrationē huius psalmi, quemadmodum non arbitrator abs re fore, ita nō debet esse molestum studioso lectori, si pauca præfabimur. Primū de ordine eius, mox de titulo, deinde de argumēto. Apud Hebræos psalmi

ordinem quidem suum habent, quem Esdras illis tribuisse traditur, qui eandem operam præstiterit in hymnis Hebræorū mysticis, quam Aristarchus præstitit in rhapsodijs Homericarum cantionū, Cæterum quū ordo constet apud Hebræos & Septuaginta, quid in digerendo sequutus sit Esdras non satis liquet, quum illud res ipsa loquatur, illum nec autorum dignitatem
u ætatis ue

Ordo psal-
morum.

ætatis ue. nec historiæ aut argumentorum tempora sequutum fuisse,
 Nec in certos numeros, nec in uolumina digessisse psalmos, quum ex
 apostolorum citatione constet, unicum esse uolumen psalmodum, siue
 ut Hebræi uocant, hymnorum. Ferunt autem id, quod nec improbabili
 est, ne rursus ordo semel ab Esdra traditus confunderetur ab inter-
 pretibus Septuaginta, singulis psalmis suum esse præfixum numerum.
 Dices mihi amice lector, si isthæc ita se habet, quid igitur scrupuli est?
 aut quid ista moues? Iam accipe. Quum extra controuersiam sit, psal-
 mum Beatus uir apud Hebræos, Græcos, & Latinos, ordine primum
 tenere locum, tamen huic, quem nunc exponendum suscepimus, tituli
 principatum tribuunt. Sic enim à beato Paulo citatur in actis apostoli-
 cis capite decimotertio: Et nos uobis annūciamus eam, quæ ad patres
 nostros repromissio facta est, quoniam hanc deus adimpleuit filiis ue-
 stris, resuscitans Iesum, sicut & in psalmo primo scriptum est. Quancūq;
 hic in nostris codicibus mutata erat scriptura, & primus mutatus erat
 in sequendum, sed reclamantibus uno ore cunctis, qui commentarios
 ædiderūt in psalmos. Impiæ cuiusdam temeritatis est, hac ratione me-
 deri uelle, si quid aut non intelligitur nobis, aut offendit in diuinis li-
 teris. Itaque ueteres orthodoxi, qui sibi non permittebant tantundem iu-
 ris in eos libros, quorum oportet autoritatem omnibus inuiolabilem
 esse, uarijs modis conantur tueri scripturam, ut Apostoli citatio nō pu-
 gnet cum ipsa re. Ac diuus Hilarius multa præfatus de septuaginta se-
 nioribus, quibus Moses uiua uoce tradiderit mysteria quædam legis,
 huc uidetur rem deducere, ut accipiamus à Septuaginta, qui mysterio-
 rum illorum non ignari fuerint, huic psalmo primi titulum esse tribu-
 tum, qui psalmos omnes apud Hebræos, etiam tum temporis indige-
 stos, confusosq; redegerint in ordinem, certisq; numeris digesserint. Pau-
 lus autem quoniam Hebræus ex Hebræis illic agebat cum Hebræis
 in ipsorum synagoga, quo maior esset citantis autoritas, maluit Hebræo-
 rum ordinem sequi, quàm Septuaginta. Quod tamen Paulo pro re
 præsentis tum licuit, nobis tamē nō arbitratur esse fas ab autoritate Se-
 ptuaginta recedere, qui psalmum hunc sequendum esse uoluerunt, non
 primum. Non est cōsiliū anxie disputare, in re non magni momenti,
 sanè quod ad religionem nostram ac pietatem attinet, sed ut paucis
 agam cum tanti præfulis pace, largiamur tantum esse tribuendum au-
 toritati Septuaginta, quantum censet Hilarius, quam non ueritus est
 alicubi negligere diuus Hieronymus, & à qua multis in locis hodie dis-
 sentit publicus usus ecclesiæ catholicæ, quin probabile est etiam Hilarij
 tempore

tempore psalmos apud Hebræos, nullo neq; numero, neq; ordine digestos fuisse, quū huius rei nusquam meminerit Hieronymus, ne tum quidem, quum translationem Septuaginta ad Hebraicam ueritatem emendaret. Nimirum aut restituisset ordinem iuxta ueritatem Hebraicam, aut questus fuisset apud Hebræos nullum esse ordinem. At demus interim apud Hebræos aut nullū, aut uagum & incertū fuisse ordinem, quomodo Paulo dicitur primus, qui numerū nō habet? Id fiat non minus absurde, quā si quis ex aceruo leguminum primi uocabulo designaret, quod esset unum inter ea, quæ neq; numero, neq; ordine distinguerentur. Quod si Septuaginta interpretes ex recondita cognitione legis, ordinem, ac numerum addiderunt psalmis, qui consentaneum est, hoc latuisse Paulum in lege doctissimum? Et si non lauit, quur non hoc potius sequitur, quod ex abstrusa legis scientia profectum esset, præsertim quum illic autoribus ac testibus synagogæ primoribus loqueretur Hebræorum populo. Proinde citius illorum sententiæ subscripsim, qui suspicantur hunc psalmum ei, qui præcessit non proximum esse, sed continuum, hoc est, non alterum ordine, sed eundem. Id hac ratiocinatione colligunt, si primus dici nō potest, quem præcedit alius, aut falsus est titulus, aut idem sit oportet cum eo qui præcedit. Sed titulus, quem apud Lucam illi tribuit autoritas apostoli Pauli, mendax esse non potest. Reliquum est igitur, ut hic idem sit cum superiore. Atq; huic coniecturæ, nō admodum reclamatur argumentum utriusq; psalmi. Si quidem in priore describitur Beatus ille, qui semotus à consilijs impiorum, sola iusticia fretus, domino bene fortunante quicquid egerit, ad solidam ac perennem felicitatem perducitur, quum ex aduerso consilia impiorum dissipentur, non ob aliud, nisi quod dominus nouit uiam iustorum, improborum consilia non nouit, & ideo pereunt, quia nixa præsidijs humanis, numinis fauore destituuntur. Porrò quum nihil ualeant humana molimina aduersus decretum dei, tamē impij suis opibus, ingenijs, uiribus, consilijs, scelerataq; cōcordia coniurati, nō uerentur pertinaciter pugnare cū deo. Hoc admirās propheta, exclamat: Quare fremuerūt gentes. Nōnullis & illud coniecturā probabilem præbuit, quod prioris psalmi principium concordat cum alterius fine: Beatus uir auspicatus est à beatitudine. Rursus proximū hac clausula finit: Beati omnes qui confidunt in eum. Est hoc poëmatibus genus, etiam hodie non ignotum ijs, qui uulgo rhetoricam profitentur, quo recinitur in fine sententia, unde sumpseras exordium. Sed argutius est quod adfert diuus Aurelius Augustinus, seu quisquis fuit,

quod prior psalmus extraordinarius est, atque extra numerum aliorum, id illius auctoritati, dignitatique tributum esse. Quum enim in hoc sermo tribuatur deo patri, non decuit ullius hominis nomen præponi, si quid uideretur anteponi diuinæ auctoritati: ac ne numero quidem conueniebat insigniri, ne si primus dictus fuisset, ordine duntaxat numeroque, non personæ, & argumenti auctoritate cæteris potior uideretur. Veluti quod uehementer eximium est, ac procul eminent, ita præferatur, ut ne numeretur quidem cum cæteris. Atqui hæc ratio probabilior esset, si constaret primum psalmum sub persona patris dici, non prophetæ: tum si hoc esset huic psalmo proprium, ac peculiare, neque cõmune cum alijs aliquot. Similis argutiæ est quod adfert Hieronymus, aut si quis fuit alius, si peruacaneum esse, ac uitio pleonasmus psalmum eum dici primum, quem alius nullus præcedit. Res enim ipsa loquitur eum esse primum. Sed mirum est hoc pleonasmus nos nunquam offendi in cæteris uoluminibus, ac uoluminum capitulis. Nam & primum liberum primum inscribimus, & primo capiti suum numerum addimus. Deinde ut superfluum sit dicere primum eum, quem alius non præcessit: certe multo durius est eum uocare primum, quem alius præcessit. Proinde ne cuiusquam opinioni præiudicem meo iudicio, mihi uidentur illorum sententia proxime ad ueri imaginem accedere, qui dicunt primum psalmum non tam esse psalmum unum, quàm præfationem in totum uolumen psalmodum. Quemadmodum eruditi solent in frontispicio libri carmen aliquod præfigere, quo lectori commendent opus sequuturum, quo libentius & attentius hauriat, quod in uolumine continetur. Nec admodum abhorret à uero, si quis hoc procerum tribuat Esdræ, qui non solum collegit psalmos diuersorum, sed ipse etiam aliquot condidisse creditur, ac titulos addidit aliquot, nõdum satis intellecto consilio. Atque hætenus quidem de numero, nunc de titulo paucis agamus. Psalmi plerique uarijs titulorum formis insigniuntur, qui ceu stellulæ additæ, prælucent ingressuris adytum sensus mystici, ac ueluti clauis officio funguntur, & primum limen ad atrium nobis aperiunt, quo deinde pergamus ire ad ipsa penetralia. Nonnunquam autem harmoniæ genus indicat inscriptio, ueluti quum inscribitur psalmus, aut canticum, siue canticum psalmi, aut contra psalmus cantici, siue denique diaplasma, qui titulus in medio psalmi additus, admonet mutatum carminis ac modulationis genus, quibus de rebus tempestiuus alio dicitur loco. Nonnunquam argumenti dignitatem indicat titulus, ueluti quoties præfigitur, $\epsilon\iota\varsigma\ \tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$, id est, in finem, pro quo

Hieronymus

Titulus psal
mi huius.

Hieronymus iuxta ueritatem Hebraicam uertit, uictori. Quoniam enim finis gratia cætera sunt omnia, & ultra finem progredi non licet, excitatur inscriptione lector, ut animum purum ac purgatum, ad insignem quandam, perfectamque rerum sublimium cognitionem præparet. Interdum tempus indicat, ut sunt qui titulum habent pro torcularibus, aut quarta sabbati. Aliquoties historiam, basim allegoriæ, ut pro uictoria idithum. Nonnunquam addita personarum uocabula, non autorem indicant, sed rei gestæ comonefaciunt, ueluti quum inscribitur Absoloni, aut Sauli, aut Solomoni. Nonnunquam titulus multa simul indicat, qualis est titulus psalmi quinquagesimi primi, in finem intellectus Dauid, quum uenit ad eum Doeg Idumeus, & nunciauit Saul, & dixit ei: Venit Dauid in domum Abimelech. Ad hæc sunt psalmi complures *ἀνεπιγράφτοι*, hoc est, nullo titulo prænotati, qui uel autorem indicet, uel tempus, uel argumentum siue historiam, uel prophetiæ, carminis uel genus, de quibus hanc regulam tradit Hilarius, ut quotquot occurrerint psalmi, non præferentes titulo nomen auctoris, ad eum conferamus, cuius nomen erat in titulo, qui proxime præcessit, usque ad eum, qui sequens nouum autorem habebit præfixum. Hoc autem uerum ac perpetuum sit nescio, præsertim cum additum nomen aliquoties non autorem indicet, sed argumentum, ut paulo ante docuimus. Certe in hoc psalmo locum non habebit, quum nullus præcedat psalmus, cui sit additus titulus, quemadmodum docent ueteres interpretes, & astipulatur Hebraica ueritas. Tametsi hodie in uulgatis codicibus hæc habetur inscriptio, *Δαβιδ προφήτου, καὶ βασιλέως μέλθ*, id est, Dauid prophetae, & regis melos, quum Augustinus affirmet hunc solum non habere titulum. Quæ quidem oratio multum abest à uero si habet, & si caret, non caret solus. Cæterum huic, qui nunc in manibus est, tametsi nullus præfixus est titulus, tamen autor illi suus uindicabitur ex autoritate Lucæ, qui in Actis apostolorum scribit hunc in modum: Domine tu es qui fecisti cælum & terram, & mare, & omnia quæ in illis sunt. Qui per os patris nostri Dauid sancti pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes. Neque enim arbitror conuenire, ut hic conemur elabi, quemadmodum Nicolaus Lyranus excusat Hieronymum, qui primum psalmum asserit Dauid, in epistola quadam ad Paulinum, quum

credatur Esdræ, quasi primum psalmum posuerit pro uolumine psalmodiarum, cuius autor est ex parte Dauid. Sed mea sententia firmior est autoritas Lucæ, quàm ut hæc tergiuersatio sit admit- tenda. Quin illud magis admiror, quod Lyranus scripserit Augu- stinum in hoc errore fuisse, ut diceret omnes psalmos conscriptos ab ipso Dauid. Certe in commentarijs qui feruntur Augustini ti- tulo, referuntur hæc uerba, quæ palàm refellunt, quod affirmat Ly- ranus. Non omnes, inquit, psalmi à Dauid æditi sunt. Ipse enim Dauid ex omni populo quatuor principes spiritu sancto mun- datos elegit, quorum nomina sunt Asap, Eman, Ethan, & Idi- thum, ut in quemcunque diuinus spiritus intrasset, hymnum deo caneret. Dauid ergo solos nouem psalmos ore cecinit. Reliqui autem ab illis quatuor principibus, iuxta titulorum inscriptio- nem sunt dicti. Hactenus Augustini uerba recensuimus. Quod si quis responderit, hic Augustino psalmos æditos dici, non com- positos, sed palàm decantatos, rursus in dubium uocamur, an hic titulus ipsi Dauid indicet autorem, an recitorem, præsertim quum autoris nomen fuerit ascribendum casu paterno, τὸ Δαβὶδ. Si recitorem arguit titulus, plures inscribuntur Dauid, etiam apud Hebræos, quàm nouem. Sin interdum autorem, interdum recitorem, uestigandum est huius rei discrimen. Hilarius sub- indicat, & Augustinus libro de ciuitate dei decimo septimo, capi- te decimo quarto, declarat quibusdam hanc fuisse opinionem, ut quoties præfigeretur nomen paterno casu, uelut τὸ Δαβὶδ, id est, ipsius Dauid, intelligeretur autor, quoties τὸ Δαβὶδ, id est, ipsi Da- uid, non designari autorem, sed psalmum aliquid habere, quod ad Dauid pertineat. Hanc opinionem refellit psalmus centesimus nonus, cui cum titulus sit ipsi Dauid, tamen ipse CHRISTVS in Euangelio prophetiam huius psalmi tribuit Dauid Matthæi ca- pite uigesimo secundo: Quomodo ergo, inquit, Dauid in spiritu loquens, uocat eum dominum, dicens: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Quanquam hoc loco non asseuerat Augu- stinus, quod interpretatur Lyranus. Denique inquit, Omnis ferè eius prophetia in psalmis est. Quum enim ante dixisset, Dauid mu- sicæ

ficæ rei peritissimum, mystica spiritualicq; melodia delectatum, subiicit omnem eius prophetiam ferè in psalmis esse, hoc est, in hymnis musicis, quum ceteri prophetæ oratione prosa, uaticinia sua prodiderint. Ac paulo post: Mihi, inquit, credibilius uidentur existimare, qui omnes illos centū & quinquaginta psalmos, eius operi tribuunt. Primum recitat alienam opinionem, & non continuo conuincitur esse autor singularum operis partium, qui autor est operis. Sed hæc quoque tempestiuus alio loco discutientur. Si quidem in præsentia tantum in hoc attigimus hæc omnia, ut doceremus hunc psalmum apud ueteres prorsus caruisse titulo, cuius tamen autor certus profertur ex Actis apostolorum. In libris Gallicanis titulus habetur, In finem psalmus Dauid. Qui addiderunt, in finem, ex ipsa re sumpserunt, ut argumenti dignitatem explicarent. De quo nunc pauca dicemus.

In plerisque psalmis duplex est argumentum: historicum, quod ceu basis quædam substernitur: & allegoricum, siue anagogicum, quod sub inuolucris illis rerum gestarum recondit, uel aperit potius historiam Euangelicam, aut doctrinam ueræ pietatis, aut imaginem felicitatis æternæ. Nam nullus est ferè scripturæ locus, qui non possit ad tropologiam accommodari. Atque quo dilucidius fiat quod loquimur, unicum exemplum docendi gratia proferam in medium. Titulus psalmi centesimi quadragesimitertij est, ipsi Dauid aduersus Goliath. Dubitandum non est, quin is psalmus decantatus sit in laudem dei, cuius præsidio Dauid adolescens, pastor, inermis, & contemptus, funda percussit immanem ac superbum Goliath, cuius & caput ipsius gladio præcidit. Sed hic sensus historicus nihil officit allegorici, quin potius efficit ut lumen mysticæ cognitionis, ueluti speculo quodam exceptum, iucundius & euidentius sese exhibeat oculis animi nostri. Quisquis enim meminit historici, quomodo Dauid non alia re fretus, quàm auxilio cœlesti, cōfecerit Allophylū hostē, uiribus & armis suis iactantē sese, & insperata uictoria depulerit probrum à populo suo, nonne clarius, atque etiam maiore cum animi uoluptate contemplabitur CHRISTVM Dauid nostrum, non huiusmodi præsidij, sed noua ratione deſcientem superbum illum

Argumētū
huius psal
mi.

huius mundi principem, unà cum populo suo incircunciso, atque hoc nouo facinore animos addidit genti suæ, cui dicit in Euangelio: Confidite, ego uici mundum. Hoc sanctissimum spectaculum, ubi curiosis oculis satis erimus contemplati, tum ad nos ipsos reuersi discimus ad eam imaginem nobis esse pugnandum cum huius mundi cupiditatibus, quæ rebellant in membris nostris aduersus legem dei. Videndum est igitur, an hic quoque substratus sit aliquis sensus historicus, cui innitatur allegoria. Nam totum psalmum uaticinari de CHRISTO, Pauli apostoli, Lucæq; autoritate confirmatum est ex actis apostolorum. Sic enim loquitur illic Paulus capite decimotertio: Et nos uobis annūciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc deus adimpleuit filijs uestris resuscitans IESVM. Sicut in psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Rursum eiusdem operis capite quarto, sic orat ecclesia Christianorum: Domine qui fecisti cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt, qui spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus dominum, & aduersus CHRISTVM eius. Conuenerunt enim uere in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum IESVM, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israël facere, quæ manus tua, & consilium tuum decreuerunt fieri. Declarat idem Paulus in epistola, quæ inscribitur ad Hebræos, ex hoc psalmo sumens testimonium, quo conuincat CHRISTVM angelis esse maiorem: Cui enim, inquit, angelorum dixit unquam, filius meus es tu, ego hodie genui te? Constat igitur hunc psalmum uaticinari de CHRISTO, quemadmodum & alios complures, qui uarijs locis citantur ab apostolis ceu uaticinium Euangelicæ historiæ. Sed euidentius hoc ipsum declarat CHRISTVS in Euangelio Lucæ de psalmis omnibus: Hæc, inquit, sunt, quæ loquutus sum ad uos, quum adhuc essem uobiscum, quoniam necesse est adimpleri omnia, quæ scripta sunt in lege Mosi, & prophetis, & psalmis de me. Cæterum an hic psalmus iuxta sensum historicum quadret etiam in alium præter CHRISTVM, id ex titulo psalmi non potest liquere Rabbi Solomon, quum fateatur à uetustis Hebræorum magistris exponi solitum

solitum de rege Messya, tamen accommodat ad historiam, quæ refertur libro Regum secundo, capite quinto: Quum enim David rex suscepisset regnum totius gentis Israëlita, ultro deferentibus uniuersis tribubus, & rursus unctus esset, iamque destinasset regiam suam ex Ebron transferre in montem Sion, qui tum à Iebusais habitabatur: Conspiratum est undique ab Allophylis finitimis, ut eum regno depellerent, ueriti, ne si potestas eius nimium creuisset, aliquando sese uerteret in ipsorum exitium. Ego ut non in totum damno uidere, quid adferant Hebræorum interpretes, præsertim antiqui, ita non arbitror illis esse multum tribuendum, quum animaduertam horum commentarios ferè fumis ac fabulis anilibus esse refertos, ne quid interim dicam de studio falsandi nostra, odioque Christi. Proinde non sumam in hoc operam, quomodo singulæ partes huius psalmi congruant historię, sed quemadmodum quadret in nostrum David, hoc est, Iesum Christum, excutiemus, de quo sine controuersia scriptus est. Complectitur autem unicus hic psalmus, non unamquampiam Euangelicę historię partem, sed uniuersum redempti mortalium generis argumentum. Quomodo filius dei corpus humanum assumpserit, ac cęlesti gratia plenissime delibutus Euangelicę doctrinę fulgore, simul & umbras Mosaicę legis discussit, & seruitutem ceremoniarum sustulerit, & gentium impias religiones subuerterit, & arrogans philosophorum supercilium deiecerit, atque hæc omnia peregerit, non ullis huius mundi præsidij, sed noua quadam & inaudita ratione diuini consilij, cui frustra rebellant hominũ ingenia. Quum enim totus mundus, totis uiribus aduersus euangeliũ coniuratus insurgeret, ille cuncta Pharisaorũ, pontificum, regum, ac principum molimina uertit in ornamentum ac fidem suę uictorię, cęlesti consilio deludens humanam astutiam, inuicta mansuetudine superans impiorum ferociam, moriendo mortis tyrannidem abolens: dum se demittit ad inferos, aperuit regna cęlorum, ac per summam humilitatem emergens, ad summam peruectus est gloriam, simulque nobis omnibus uiam monstrauit, qua possimus huius mundi principem uincere, si nostris diffisi uiribus, toti pendeamus à CHRISTO, quemadmodum ille totus pependit à patre. Et si principes ac pontifices, qui cęteris autoritate præminent, metuant offendere regem omnium IESVM CHRISTVM, nec huius leges ausint negligere, semper memores æterni iudicij, cuius sententiam nemo nec humilis, nec præpotens poterit efugere. Atque hæc quidem in summa de argumento. Nunc aspirante

clavis psal-
mi.

Exordium
propheticū.

Veni.

rante Christo, singulos uersus excutiamus, si prius tria uerba fecerimus de psalmi clauē. Frequenter usu uenit, quum in alijs mysticæ scripturæ locis, tum præcipue in psalmis, ut de persona loquentis ambigatur. Et tamen non raro fit, ut ex persona cognita pendeat sensus mysticus. Diuus Hieronymus putat quatuor primos uersus, nam ille singulos quod gemini sint, ob antiphoniam partitur in binos, pronunciarī sub persona uel angeli, uel prophetæ, qui miretur quā ob rē humana temeritas confurrexerit aduersus filium dei. Quintum demum tribuendum personæ patris: Disrumpamus uincula &c. Diuersum sentit Hilarius, primos etiam tribuens deo patri. Atque in hanc sententiam adductus est, autoritate Lucæ, qui quū descripserit ecclesiam, his uerbis alloquens deum, qui per os patris nostri Dauid sancti pueri tui dixisti, uideatur sermonem hunc accommodare patri. Addit & aliud argumentum, quod quintus uersus diapalmate distinguatur à quatuor primis, quæ res uidetur indicium mutatæ personæ. Sed huic rationi diffidere uidetur ipse. Subijcit enim, in Hebræorum libris non annotari diapalma, quod si maxime ascriberetur, non protinus indicaret mutatam personam, quum aliquoties significet harmoniæ genus nouatum. Cæterum in actis non agebatur de persona loquentis in uaticinio, quū quicquid quacuncq; sub persona dixerunt uates, hoc per eorū os deus loqui dicitur. Deinde si personæ patris hic sermo tribuatur, dure congruet quod sequitur: Aduersus dominum, & aduersus Christum eius. perinde quasi de alio quopiam, non de se loquatur. Hac igitur in parte sic ab Hilario dissentio, ut tamen non in totum assentiar Hieronymo. Quorsum enim attinet hic comminisci personam angeli, quum totus sermo adamussim quadret in personam prophetæ Dauid, qui spiritu cælesti afflatus, hoc iam tum cernebat internis oculis, quod tot seculis post gestū est in Christo. Porro sermonis abruptum initiū, congruens afflato numine, & tropus ipse facit ad emphasim indignitatis. Quid enim insanius, quàm principes, reges, ac populos coniuratos illi moliri exitium, qui uenerat seruandis omnibus? Et uenerat missus à deo patre, cuius consilijs frustra reluctatur humana temeritas. Venerat tot ante prophetarum oraculis promissus utrique populo, Iudæorum, ac gentium, sed præcipue Iudæorum, tot figuris adumbratus, tot seculis exoptatus. Quid enim aliud sibi uolunt illæ piorum hominum uoces: Veni domine, & noli tardare, relaxa facinora plebis tuæ Israël? Promissus erat lenis ac mansuetus, beneficus in omnes, seruator omnium, qui gratis tolleret in se peccata totius mundi: qui sublato

sublato duro legis Mosaicæ iugo, per fidem & gratiam Euangelicam
 inuitaret omnium nationum homines, siue reges, siue humiles, siue do-
 ctos, siue indoctos, siue seruos, siue liberos, ad dignitatem filiorum dei,
 ad felicitatem immortalis uitæ. Deniq; promissus est non iudex, non
 uindex, sed redemptor, sed assertor, sed seruator. Quid tetrius peccato?
 Hoc gratis sustulit, quid pulchrius, quid amabilius innocetia? Et hanc
 de suo largitus est. Quid honorificentius, quàm adoptari in consortiũ
 filiorum dei? Ab hoc honore nullus excluditur. Quid grauius impor-
 tabili iugo legis Mosaicæ? Et hoc nobis detraxit. Quid dulcius liberta-
 te? Hanc contulit. Quid magis expetendum, quàm cœlestis immortali-
 tas? Huius ille certissimus sponsor est. Talis erat ille promissus, qualem
 merito totius mundi nationes debuerant amplecti. Nec alius uenit
 quàm fuerat promissus. Opulentia parere solet inuidiam: Ille nullas
 opes nec habuit, nec ambiit. Multis odium conciliat potentia: Ille se
 professus est alienum à regnis huius mundi. Mediocribus etiam be-
 neficijs paratur hominum beneuolentia: Ille gratis ac prompte semet
 effudit iuuandis omnibus, pauit esurientes, sanauit ægrotos, restituit
 mancos ac debiles, cæcis oculos, surdis aures, mutis linguã reddidit, sa-
 lutifera doctrina blande ac placide monstrabat omnibus aternæ felici-
 tatis uiam. Optimo proinde iure propheta demiratur aduersus talẽ,
 tantum, tam beneficum, tam amabilem, cooriri gentes, moliri populos,
 insurgere reges, armari principes. In unius perniciem cõiurant omnes,
 qui unus ad omnium salutem uenerat. In eum omnes omnia sua con-
 silia conferunt, qui se totum impendit omnibus. Vnde tumultus iste?
 Vnde conspiratio tam insana? Nimirum quia nihil habebat Christus
 cõmune cum mundo. Et idcirco mundus illum auersatus est, uelut auo-
 cantem ab his, quæ filij huius seculi pertinaciter adamabant. An non
 statim ad Christum natum impius hic ac superbus mundus inhor-
 ruit? Simul atq; cognitum est, Magorũ indicio, natum esse Messyam:
 tenuis adhuc rumor erat, tamen quid audis narrantem Matthæum?
 Turbatus est rex Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo. Conuocan-
 tur Scribæ, exquiritur locus natalis dictus Messyæ: exquiritur à Magis
 tempus quo illis uisa fuisset stella, cuius indicio fuerant exciti: fraudu-
 lento consilio rex agit cum Magis, ut prodant infantem. Mox sæui-
 tur in ætatem innoxiam. Postea uero quàm cœpit æditis miraculis in-
 clarescere, cœlesticę doctrina, Pharisaicę doctrinæ tenebras offunde-
 re, ac diuinæ naturæ ueluti scintillulas aliquot proferre: Quoties in il-
 lum fremit populus, nunc ad lapides accurrens, nũc in montis abrupta
 ducens,

ducens, ut illinc præcipitem daret. Quoties illum adorti sunt Pharifæi, Sadduccæi, Herodiani, captiosis qua stiunculis conâtes illū illaqueare. Quoties inierant Scribæ & Pharifæi clanculariū concilium, ut Iesu manus iniicerent, & iniecissent, ni metuissent turbam. Mittuntur à Pharifæis satellites, qui illum in templo docentem uiolarent. Subinde uarijs studijs inter se fremit populus, alijs dicentibus, bonus est, alijs cōtra negantibus. His affirmantibus eum esse unūquempiam è prophetis qui reuixisset: illis suspicantibus eum esse Messyam. Tandem & Herodes Tetrarcha eius filius, qui pueros occiderat Bethlehemiticos, ex his quæ rumore cognouerat infensus Iesu, captabat occasionē occidendi eum. Ast ubi liuor & odium Pharifæorū semper in maius gliscēs, certū propositum conceperat occidendi Iesum, quoties cōcurritur in concilium à Scribis, à Pharifæis, & Senioribus populi? Adhibetur pontificum autoritas, Annæ & Caiphæ, in cuius sacris ædibus impium hoc negocium peragebatur. Præsidis autoritas cogitur seruire Iudæorum uelania. Ad huius prætorium nō solum Scribæ & Pharifæi, sed uniuersus etiā populus conuenit. Hos tumultus omnium ordinum, has conspirationes, hæc concilia, quum nobis luculentissime describat Euangelica narratio, nōne merito demiratur propheticus animus, ista præuidens futura, quæ nos facta legimus, & credimus, hoc est, fidei cernimus oculis, *Gentes.* *Populi.* **Quare fremuerunt gentes. quam particulam quidam proprie referunt ad cohortem Pilati præsidis, quam legimus cōuenisse in atriū præsidis, ut illuderent damnato Iesu. Proximam particulam, & populi meditati sunt inania, referunt ad populum Iudaicum, ex uarijs nationibus conflatum, quæ tum religionis causa Hierosolymam confluerāt. Præsidis milites, ut alieni ab omni religione, & ipso uitæ genere uolenti crassiq; fremunt incondito motu, nullo non ludibrj genere debacchantes in dominum, omnis gloriæ fontem. Iudæi meditantur inania, dum peruerso studio legis, frustra persequuntur eum, quæ lex ipsa promiserat, ac designarat: Expedit, inquit, ut unus moriatur pro populo. Vitant diem festum, & incidunt in diem festum. Sic & Paulus, dum studio legis sæuit in discipulos domini meditabatur inania. Et hodie meditantur inania Iudæi, qui circūcisiones, sabbatismos, lotiones, delectū ciborum mordicus tenentes, contemnunt Euangelicam doctrinam, per quam salutem assequi poterant. Et ne populi furor parum ualeret aduersus innocentem, affuerunt uelut autores huic tumultui reges terræ, nimirum Herodes, ac Pilatus. Sic enim interpretatur ecclesia apud Latinam in actis apostolicis. Nā hic Herodes erat tetrarcha Galileæ, quem admodum**

admodum testatur Matthæus cap. 14. atq; eundem in commentarijs
 Diuus Hieronymus regem appellat. Quin & Marcus capite sexto tri-
 buit illi regis cognomē. Pilatus autem rex non erat, sed præses Iudææ.
 sed in hoc erat Cæsar, cuius uices gerebat in ea prouincia. Cæsarem au-
 tem populus Iudæorum impijs illis conuicijs apud præsidis prætoriū
 sibi regem ascuerāt, uociferantes: Nō habemus regem, nisi Cæsarem.
 Quidam uolunt esse hypallagen numeri, ut reges dicti sint, quorum
 alter dūtaxat erat rex. Sed mollior erat tropus, ut omneis qui publica
 potestate funguntur, reges appellantur, præsertim cum addatur reges
 terræ. Imò sermone prophetico maxime conueniebat numerus multi-
 tudinis, qui semper sese latius porrigit. Non enim solum spectat ad il-
 los, per quos tum Christus fuit damnatus, uerum etiā ad eos, qui an-
 te aduentū Christi persecuti sunt illum in suis prophetis, quiq; post
 persecuti sunt eundem in ipsius apostolis, & hodie nonnūquam per-
 sequuntur in his, qui pure docuerit Euāgelicam ueritatem. Et principes
 conuenerunt in unum, uidelicet scribæ & pharisæi, cum senioribus po-
 puli. Hi sectis inter se discordes, quin & odijs priuatis dissidētes (nun-
 quam enim inter auaros, superbos & inuidos concordia est) aduersus
 Iesum concordēs, congregantur in domum Caiphæ. Quin & ipsi re-
 ges Herodes & Pilatus ante discordes, in domini necem consentiunt,
 & ex eo tempore coit inter eos amicicia. Hæc sunt impiorum fœdera,
 qui nunquam concordēs sunt, nisi ad lædendum innoxios. Subnotat
 & illud Hilarius, quo Herodes ac Pilatus reges terræ dicti sunt, qui iu-
 re terrenæ potestatis insurrexerint in eum, qui prædicabat regnum cœ-
 lorum. Cæterum pontifices, scribæ, pharisæi & seniores tantum princi-
 pes appellantur, non autem principes terræ, aut principes sacerdotum,
 quod & ius terrenæ ditignis perdidissent, regno translato in Herodē
 ac Cæsarem, nec iam mererentur dici principes sacerdotum aut populi,
 qui consilijs impijs coniurassent in autorem omnis sacerdotij dominū
 Iesum. Atq; hæc quidem, ut fateor argute dici, ita mihi non displicet
 simplicior interpretatio, ut utraque pars uersuum ad idem pertineat.
 Quare fremuerunt gentes, ad populum Israëliticum, & huic accinatur
 clausula, ueluti Echō referens & inculcās, quod dictū est, & populi me-
 ditati sunt inania. Rursus astiterūt reges terræ, pertineat ad Herodem
 ac Pilatum, atq; huic rursus accinatur illa particula, & principes conue-
 nerunt in unū. Hoc ne cui planè uidear adferre ex somnio capitis mei,
 Primum hoc factū docet Augustinus, in uersibus qui sequuntur. Qui
 habitat in cœlis, irridebit eos, & dominus subsannabit illos: Repetita,

Hilarij argu-
 tia.

inquit, sententia est. Nam pro eo quod est, qui habitat in cœlis, subsequenter positum est, dominus: & pro eo, quod est irridebit, subsequenter positum est subsannabit. Deinde constat hoc sermonis genus, in prophetis literis esse frequentissimum, ut sensum quem prior uersiculi pars expressit, posterior aut recinat alijs uerbis eundem, aut consimili sententia referat, aut contraria respondeat. Primi generis exemplum erit. Os iusti meditabitur sapientiam. Huic accinitur. Et lingua eius loquetur iudiciū. Secūdi. Iustus ut palma florebit. Cui simile est, quod succinitur. Et sicut cedrus libani multiplicabitur. Tertij. Esuriētes impleuit bonis. Id infigitur contraria sententia. Et diuites dimisit inanes. Neq; hic sermonis color in mysticis hymnis frequētissimus solum pro nobis facit, uerum etiam autoritas ipsius Lucæ, apud quem ecclesia sic interpretatur hunc locum. Conuenerunt enim uere in ciuitate ista aduersus sanctum tuū filium Iesum, quem unxisti Herodes & Pontius Pilatus, & populus Israël, pro eo quod bis erat dictum. Reges terræ & principes simplicem sensum reddunt de Herode & Pilato. Item quod repetitum erat: Quare fremuerūt gentes, & populi meditati sunt inania, nihil aliud interpretantur, quàm populum Israëliticum, in quo continentur & pontifices, pharisæi, scribæ, & seniores. Atrox uero coniuratio sit oportet, quæ tanto tumultu, tantoq; consensu principū ac populorū peragitur, omnia sua consilia, totas opes & uires, & quicquid autoritate, quicquid potētia, quicquid ingenio, fraudēue possunt in unū conferentiū. Id si fieret aduersus potentem hostem reip. nihil est mirum aut indignum. Nunc audi dementiam & indignitatem huius conspirationis. Concurrunt gentes, machinantur populi, instant reges, congregantur principes. Aduersus quem? O rem impiā. Aduersus dominum, & aduersus Christum domini. Cuncti reges quamlibet potentes, aut opulenti, cuncti principes, quantumuis pollent uiribus, uniuersum mortalium genus, quālibet numerosum, quid aliud sunt q̄ ephemera animalcula, si cōferantur ad deum, qui semper est, & initio carens & fine, qui nutu suo condidit ac moderatur omnia quæ in cœlis, & quæ in terris, qui potest & nutu perdere, si libeat, uniuersa. Tam imbecilles igitur conspirare aduersus omnipotētem dementia est. Sed ingratum etiam & impium est conspirare aduersus eum, cuius bonitati debent hoc ipsum, quod sunt, quod uiuunt, quod sapiunt, quod uiribus, aut ingenio possunt. An nō erat istud ingratitudinis extremæ, etiam si nihil nouæ beneficentiæ addidisset? Nunc ubi uideret genus humanum uniuersum teneri miserima simul ac turpissima tyrannide diaboli, uersari in altissimi

Aduersus dominum.

in altissimis ignorantia tenebris, seruire idolis, seruire turpitudini, ruer
 re præceptis in æternum exitium, misertus nostri, misit unicum filium
 suum, non armatum, non formidabilem, sed unctum gratia, sed mansue
 tudine bonitateq; amabilem, cuius morte nos reconciliaret sibi, cuius
 doctrina discuteret tenebras nostras, cuius ductu nobis aperiret uiam
 ad uitam immortalem. Et aduersus talem conspirat principum ac po
 pulorum cæcitas: uel potius impietas. Vides lector & hic obseruatur
 quod admonuimus aduersus dominum, ad patris refertur personam,
 aduersus Christum eius, pertinet ad filium. Pater erat in filio, quem
 admodum scribit apostolus Paulus, mundum recõcilians sibi. Quis
 quis igitur repugnat filio, repugnat & patri. Quisquis agnoscit patrẽ,
 & filium debet agnoscere. Sed diabolus erat in mundi principibus, ac
 populis, frustra belligerans aduersus cõsiliũ dei. Non illi nouum est,
 rebellare deo suo, contra quem statim ut conditus est, mouit seditiõnẽ,
 quod tum per se gerebat in cœlis, hoc post per sua mēbra gerebat in
 terris. Reges terræ sunt, nec aliud, quàm terrena sapiunt. Oderunt cœ
 lestia. Quod Græci dicunt Christum, Latini unctum, Hebræi Messyã
 uocant, quo nomine Iudæi peculiariter designabant eximium illũ pro
 phetam, prophetarum oraculis promissum ad salutem omnium gen
 tium. Vnctio uero non solum erat regum apud Hebræos, uerũ etiam
 sacerdotum, quemadmodum nunc est omniũ Christianorum, quos
 Petrus sacerdotiũ & regale gen⁹ appellat, propterea quod per Messy
 am nostrum adoptati sumus in ius & consortiũ filiorum dei. In Chri
 stum uero & triphariam competit uncti uocabulum. Primum sacerdo
 tiij nomine. Siquidem is erat unicus ille sacerdos secundum ordinem
 Melchisedech, qui sacrosancti corporis sui uictima deũ patrem ex of
 fenso propiciũ nobis reddidit, qui sanctissimi sanguinis sui lauacro
 purgauit omnia peccata credentium in ipsum. Deinde regni nomine:
 Data est mihi, inquit, omnis potestas in cœlo & in terra. Nimirũ hic
 erat ille promissus sanctus sanctorum, qui antiquauit omnem Iudæo
 rum unctiõnem, quibus iam nec sacerdotium est ullum, nec regnum.
 Tertio congruit in eum uncti uocabulũ ob plenitudinem gratiæ diui
 næ, quæ in illo habitauit corporaliter, ut inquit Paulus apostolus, De
 quo testificatur & Ioan. Euangelista: Cuius gloriã uidimus, plenũ gra
 tia & ueritate. De cuius plenitudine accepimus omnes. Hic est enim un
 ctus ille, de quo spiritus loquitur in psalmo: Diffusa est gratia in labijs
 tuis, propterea quod unxit te deus, deus tuus oleo læticiæ, præ participi
 bus tuis. Olim ueturus est iudex uiuorũ & mortuorũ in maiestate pa
 tris cum agminibus angelorum formidabilis, non impijs modo, uerũ

etiam iustis, nimirū in illo die tremendo, quando cœli mouebuntur, & uix iustus seruabitur, quēadmodum scribit Petrus apostolus, tantum aberit, ut peccator possit subsistere. Sed interim uenit unctus, blādus, affabilis, placabilis, beneficus, comis, mansuetus, seruator non ultor, reconciliator, non iudex, expositus omnibus ad benemerendū citra personarum exceptionem, nisi quod humiles magis amplecti uidebatur. Hoc olim de illo uaticinatus fuerat Esaias, ex quo Christus apud Lucam pronūciat de se proditū oraculum: Spiritus, inquit, domini super me, eo quod unxit me. Euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionē, & cæcis uisum, dimittere cōfractos in remissionem, prædicare annū domini acceptum, & diē retributionis. Quis huiusmodi Christum nō amet? quis aduenientem nō excipiat, non amplectatur, non exosculetur? Et tamē hunc talem auersatus est mundus, cæci fugere lucē, serui redemptorem, ægroti medicū, mortui uitam. Quin & illud annotandū, quod propheta patrem designans absolute dixit dominū, ut omnium dominū declararet, quum regibus addidisset terram, filiū autem non simpliciter appellauit Christum, sed Christum eius, nimirum dignitatem illius notans, qui solus peculiariter esset unctus à deo. Habet & hic mundus Christos suos, reges ac sacerdotes, quorum nōnulli cutem habent unctam, sed mētem inunctam. Ungunt homines caput, unguunt scapulas, unguunt thoracē ac pectus, uel ad umbilicū usq̃, frustra homo ungit hominis corpus, nisi spiritus cœlestis unxerit animum. Et ideo sæpe uidemus principes semel atq̃ iterum unctos nihilo secius ob crudelitatem, ambitionem, auariciā intolerabiles esse populo. Habet deus unctos suos, quos non uult lædi ab ijs, quos unxit mūdus. Sic em̃ loquitur in cantico Asaph. Non dimisit quemquam calumniari eos, sed increpauit pro eis reges. Nolite tãgere Christos meos, & in prophetis nolite malignari. Quisquis habet animum illustratum lumine fidei, ea credens, quæ non uidet, ea sperans, quæ non apparent propheta est, & unctus est. Docet hoc Ioānes apostolus in epistola sua: Vos, inquit, unctionem habetis à sancto, & nostis omnia. Verum hæc unctio sicut nobis gratuito datur ex benignitate dei, ita frequenter nostro uitio perit. Ideo subdit: Et uos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in uobis. Et Paulus Corinthijs scribens, docet hanc unctionem, neque simili genere, neq̃ pari mensura contingere omnibus, sed alijs alias dotes distribui, iuxta mensuram fidei. Sed Iesus peculiari quadam ratione dicitur unctus domini, & apud nos Christi nomen solus obtinet, quod hunc non guttis aliquod gratiæ deus imbuerit, sed affatim in hunc effuderit, quic

nt, quicquid in uniuersos unquam collatum fuit, aut conferri potuit, Christus enim humanæ naturæ uocabulum est. Non enim unctus dicitur, nisi quatenus homo. Simili discrimine nos quoque dicimur filij dei, sed quoniam ille singulari ratione fuit filius dei, idcirco paterna uox proprie de hoc testata est: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Aderat eodem tempore columbæ species insidens illius sacro uertici, declarans omnibus hūc esse uerum illum Messyam, quē deus omni plenitudine gratiarum unxisset, de cuius plenitudine nos omnes acciperemus. Exhauriri non potest, in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. An non igitur optimo iure demeratur oculus ille propheticus, tanto molimine coniuratisque consilijs reges & populos tendere aduersus deum omnipotentem, aduersus quem nec uis est ulla, nec consilium, & aduersus Christum eius? Cui quisquis aduersatur, aduersatur & deo patri. Sed hunc mundi tumultum cooriturum aduersus Christum, ueteris testamenti literæ non uno in loco prædicunt oraculis, & adumbrant figuris. Audiamus ipsum Christum sub persona Hieremiæ, & per os eiusdem loquētem patri: Tu autem domine demonstraſti mihi, & nō cognoui. Tu ostendisti mihi studia eorum, & ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad uictimam, & non cognoui, quia super me cogitauerunt consilia. Mittamus lignum in panem eius, & ne memoretur nomen eius amplius. Audis studia, audis consilia, concordantium suffragiorum uocabulum, audis mortis genus, Mittamus lignum in panem eius, corpus illius suffigamus in crucem. Quin & apostolis cæsis denunciātū est, ne prædicarent nomen illius. Ad hoc pertinet illud: Et ne memoretur nomen eius amplius. Porro cum illa legimus quæ sunt in lib. sapient. cap. secundo. Nonne uidemur audire pharisæos, scribas, Annam, Caipham, philosophos, breuiter omnes, qui diligunt hunc mundum conspirantes aduersus Christum? Circumueniamus, inquit, iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & impropertat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinae nostræ. Promittit se scientiam dei habere, filium dei se nominat. Factus est nobis in translationem cogitationum nostrarum. Grauis est nobis etiam ad uidendum, quoniam dissimilis est uita illius, & mutatae sunt uia eius, tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abstinet se à uis nostris, tanquam ab immundicijs, & præfert nouissima iustorum etiam, gloriatur patrem se habere deum. Ac mox Morte turpissima condemnemus eū. Hanc mundi conspiracyem

in dominum IESVM, iam olim praludebat ænignate fatidico, con-
iuratio fratrum aduersus Ioseph, quemadmodum refertur Genesis
cap. trigesimo sexto. Qui cum uidissent eum procul, antequam acce-
deret ad eos, cogitauerunt illum occidere, & mutuo loquebantur: Ec-
ce somniator uenit, uenite occidamus eum & mittamus in cister-
nam ueterem, dicemusque, fera pessima deuorauit eum. Accusant
eum fratres de crimine pessimo, & pharisæi CHRISTO impingunt
blasphemiam, quodq; fœdus haberet cū Beelzebub principe dæmo-
niorum. Dissident in consilijs fratres Ioseph, sed in malicia conueni-
unt. Et ex pharisæis quidam dicebant, non in die festo, ne forte fiat
tumultus in populo. Et tradamus hunc Pilato, ne uideatur à nobis
interfectus. Quin & ipse dominus IESVS hanc in se conspiratio-
nem pulchre depinxit parabola Euangelica, in qua coloni quum ser-
uos alios post alios missos tractassent inclementer, quosdam etiam
occidissent, tandem & aduersus filium conspirant, dicentes: Hic est
hæres, uenite occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Rursus in a-
lia parabola, coniurati mittunt illi legationem obuiam, dicentes: No-
lumus hunc regnare super nos. Sed horum omnium conatus nihil ali-
ud, quàm illustrauit sapientiam ac bonitatem consilij diuini, & ip-
sos declarauit dignos exitio, qui pertinacibus animis cōiurati fuerunt
aduersus totius salutis autorem. Nos autem fratres charissimi, si uere
CHRISTI membra sumus, ne misceamur impio consilio, sed pijs
studijs amplectamur CHRISTVM domini. Iudæorum autem ob-
stinatam cæcitatem execrantes uel miserantes, dicamus cum prophe-
ta David: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania.
Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus
dominum & aduersus CHRISTVM eius. Sed cum CHRIS-
TI discipulis fortiter dicamus: Disrumpamus uincula eorum, proij-
ciamus à nobis iugum ipsorum. Hic postremus uersiculus, sub cui-
us persona dicatur, non satis conuenit inter autores. Tertullianus,
sacrarum scripturarum sine controuersia peritissimus, sic subinde ci-
tat hunc uersiculum, ut eis accommodet, qui crediderunt ex Iudæis
ac gentibus, qui gaudentes Euangelica libertate, legis onus cona-
bantur excutere. Subscribit huic Arnobius: Gentes, inquit, fre-
munt aduersus CHRISTVM, quia idolis finem imposuit. Popu-
li, id est, Iudæi meditantur inania, distinctiones ciborum, & sabbat-
torum ferias attendentes. Vtrorumque uincula disrumpenda. Et ab
horum sententia minimum abest Hilarius, hæc uerba tribuens apo-
stolorum

stolorum personæ, qui uincula gentium diruperunt, quæ peccatorum suorum fascijs constringebantur, dum eos qui per fidem in Christum & Euangelij gratiam, aqua tinctos liberant semel ab omnibus uitæ superioris delictis, Iudæorum iugum abijciunt, dum Mosaicæ legis ceremonias, circumcisionem, sabbata, neomenias, baptismata, ciborum delectus, uictimas, Ceteraque quæ, ut in actis ait Petrus, nec ipsi portare potuerunt, nec patres eorum, docent iam esse spernenda, quippe quæ uelut umbras oportebat ad coruscantem Euangelij lucem euanescere. Nec ab his in re multum dissentit Hieronymus, qui putat hunc sermonem esse domini IESU, cohortantis populos gentium, ut omnes qui sibi ex Iudæis credituri essent, legalia uincula dissoluant, & graue onus legis abijciant, sed sequantur eum, cuius iugum suauis est, & onus leue. Solus Augustinus meminit diuersæ sententiæ, sed sic ut ipse uideatur eius autor. Nam existimat hunc uersiculum aptius referri ad personam eorum, quos paulo ante propheta dixit tumultuantes ac meditantes inania. Quorum animis hæc impia uox digna sit: Dirumpamus uincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum, ut intelligamus hos esse, qui dicunt deo: Recede à nobis, scientiam uiarum tuarum nolumus, in quorum typum Gesareni rogant Christum, ut excederet finibus ipsorum, quiq; dicunt in parabola: Nolumus huc regnare super nos. Detrectat mundus iugum Euangelicum, malens ferre durissimum iugum diaboli, quàm submitti suauis iugo dei & Christi eius. Hanc interpretationem solam sequitur Cassiodorus, quam tamen Aug. sic anteponebat alijs, ut diuersas non improbet. Mihi magis arridet, quod solū uideo placuisse uetustis interpretibus. Quoniam autem ex historia ueteris Testamenti satis liquet Hebræos gētem fuisse rebellem ac duræ ceruicis, data est illis lex grauis ac rigida, ut qui tanquam filij non poterant obtemperare præceptis dei, tanquam mala mancipia, legis duricie, ueluti compedibus ac iugo coercerentur à maleficio, & ad officium pertraherentur. Inde circumcisio, delectus ciborum, obseruatio nouiluniorum, baptismatum, ieiuniorum, uictimarum, ne quò se possent uertere, quin occurreret legis præscriptum, ceu cancelli non sinentes illos suo uiuere arbitratu. Proinde Paulus hanc legem, legem seruitutis appellat. Et huc nonnulli scriptores orthodoxi referunt illud, quod legimus apud Ezechielem cap. uigesimo: Et ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non uiuent. Seruile iugum ac durum appellat, non bonum. Dixerit aliquis, quum deus sciret populum non obseruaturum legem,

quur illum tot præscriptionibus, tot obseruationibus onerauit? Nimirum ut quemadmodum Paulus docet, per legem agnoscerent morbū suum, & inciperent desiderare medicum, posteaquam agnoscerent suum peccatum. Porrò qui legerit Acta apostolorum, & Paulinas epistolas, facile cognoscat quanto studio Iudæi, qui fuerant amplexi professionē Euangelicā, conati sint hoc onere grauari, non eos solū, quos in Iudaismo deprehenderat Christus, uerum etiā gentes ab obligatione Mosaicæ legis immunes. Hoc agebant passim pseudapostoli, qui Christum miscebant cum lege, quasi solus ille parum sufficeret ad dandam omnibus salutem. Hi Romanos primum in Iudaismum pertraxerant, Hi Galatas eodem retraxerant, Hi cæteris, qui crediderant in Christum libertatis autorem, hoc seruire iugum studebant imponere, iubentes eos circumcidi, ut in carne illorum gloriarentur, dicentes: Ne gustaueris, ne tetigeris, ne contrectaueris. Aduersus hos totis uiribus ubiq; pugnat acerrimus Euāgelicæ libertatis assertor Paulus, qui nec Petro ueritus sit in faciem resistere, quod uideret illius exemplo periditari quosdam ex gentibus ad Christum conuersos. Quid multis? Tam pertinax erat studium quorundam Iudæorum, conantium gentibus imponere iugum legis Mosaicæ, ut eam ob rem coierit consilium frequens utriusque populi, cui præter cæteros præfuit Petrus & Iacobus. Erant autem pharisaicæ sectæ, qui hoc potissimū perdebant, quod hæc factio superstitiosius etiam legis tenax fuisse legatur. Sic enim legis in apostolorum actis cap. 15. Surrexerunt autem quidam de hæresi pharisæorum qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipue quoque seruare legem Moyli. Hi nimirū, de quibus paulo ante dixerat: Et quidam descendētes de Iudæa, docebant fratres, quia nisi circumcidamini secundum morem Moyli, non potestis saluari: Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ, aduersus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam ex alijs ad apostolos & presbyteros in Hierusalē super hac quaestione. Ibi Petrus in hunc modum concionatus est: Viri fratres, uos scitis, quod ab antiquis diebus deus in nobis elegit per os meū audire gentes uerbū Euāgelij, & credere. Et qui nouit corda deus, testimoniū perhibuit, dans illis spiritū sanctū sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorū. Nunc autē quid tentatis deū imponere iugū super ceruices discipulorū, quod neq; nos, neq; patres nostri portare potuimus, sed per gratiā domini nostri Iesu Christi credimus saluari, quēadmodū & illi. Quū audis Petri uocē: Nunc ergo quod tentatis

tentatis deū imponere iugum &c. Nōne satis expressisse uidetur tædium Mosaicæ seruitutis, quo laborare uidentur & illi, qui dicunt in psalmo: *Dirumpamus uincula eorum, & proiciamus à nobis iugum ipsorum.* Nec dissimili sermone succinit Iacobus: *Propter quod ego iudico non inquietari eos, qui ex gentibus conuertuntur ad deum.* Cæterum quemadmodum prædictum erat, uti docet Paulus apostolus fore, ut reiectis ob incredulitatem Iudæis, gentes reciperentur ad Euangelij gratiam, Ita prædictum erat futurum, ut carnales ceremoniæ legis uerterentur in cultum pietatis spirituales, ut circuncisio corporis uerteretur in circuncisionem cordis. Sic enim loquitur apud Hieremiam dominus: *Nouate uobis nouale, & nolite serere super spinas, circūcidamini domino, & auferte præputia cordium uestrorum, uiri Iuda & habitatores Hierusalem.* Quod hic per prophetam nouale uocat, in Euangelio dixit, uinum nouum non committendum utribus ueteribus. Vtrique concinit Paulus, negans esse Iudæum, qui pelliculam corporis habeat amputatam, sed qui mentem habeat repurgatam à crassis cupiditatibus, quæ militant aduersus spiritum. Quin apud Esaiam deus iam tum fastidit uetera ieiunia, ueteres uictimas, uetera sabbata, ueteres solēnitates. Quare fastidiebat? Quia erant carnalia, & pater tales amat adoratores, qui in spiritu adorant ipsum. Spiritus est deus, & spirituali cultu delectatur. Poscebat hunc ordinē imbecillitas humana, ut prius esset quod carnale est, sed ita, ut per carnē proficeremus ad spiritū. Alioqui quid dicit dominus in Gen. *Nō permanebit spiritus meus in homine in æternū Quāobrem nō manebit?* Quia caro est, inquit. Nō auersatur deus carnis substantiā quā condidit, qui nihil condidit, quod bonū nō sit, sed odit crassos & carnales affectus. Habuerunt ætates seculi publicam quandā, ut ita dicā, infantiam suā. Huius pædagogus erat lex Mosaica. Habet & nostrū quisque suā quādam infantiam in Christo. Habet & ecclesia suas quasdam ceremonias, quibus fouet ætatem imbecilem, donec robur colligat augescens in fide & charitate Euangelica. Tolerat deus ad tempus carnales, si paulatim extenuentur in spiritum, at non tolerat in æternum. Portentum est, infantia perpetua. Tempestiuam puericiam exosculamur, blandēque fouemus in liberis nostris, uelut ostentum abominaturi puerum annorū triginta. Quam diu ratio non exerit uim suā in nobis, haud ita multū differimus à brutis. Et quam diu tales sumus, meremur ut bruta animantia tractari. Fune ducuntur boues, iugo premuntur tauri, freno reguntur equi mulique, capistro ducuntur alini, nare trahuntur bubali. Sed quoniam hæc non mutant naturam suam, & seruituti nata sunt, perpetuo iugo premuntur.

Ar

At hominibus tantisper adhibetur iugū, donec explicet se uis rationis donec emicet ignis charitatis Euāgelicæ. Christus tamen per prophetas suos prædixerat ad Euāgelij lucē euanituras umbras legis Mosai- cæ, ad Euāgelij libertatē & gratiam, relaxādum esse iugū carnalium obseruatiuncularū, tamen ut omnes ad se pelliceret, obseruauit quidē ipse quod lex præscripserat. Sed tamen interim præludit nōnunquā ab- rogandæ legi, dum semel atq; iterū sanat hominē in sabbato, dum di- scipulis patrocinatur aduersus pharisæos calūniantes, qd' spicas uelle- rent in sabbato, dū palā testificatur filiū hominis dominū esse etiā sab- bati, dum iubet eos ire ac discere, quid sit misericordiam uolo, & nō sa- crificiū, dum hæctenus damnat superstitosam obseruationem earū re- rum, quæ ad tempus erant institutæ, ut figuram haberent rerū spiritua- lium, quod harū prætextu negligeret ea, quæ suapte natura, semperq; pia sunt. Ad hanc libertatem gestiebāt & apostoli, dum freti suo præ- ceptore in uellendis spicis negligunt sabbatū, dum non ieiunāt, in quo ipso Christi patrocinio defensi sunt, dū audent peccatorū & publica- norum interesse cōuiujs, dum negligūt pharisaicas, & Christo quoq; damnatas constitutiūculas, de lauandis urceis & æramētis, de lotionē manuū ante cibum, de lotiōe corporis totius, siquādo redissent à foro. Nimirum tamen rudes adhuc, ac planè Iudaismū sapientes, unde & Christus eos paruulos uocat, hoc est, *υνηπιδοι*, tamen ut sodales sponsi ue- luti gestiebāt ad utcūq; gustatam Euāgelij libertatē. Et hinc totus ille fremitus pharisæorū, inde concursus in scelerata consilia Annæ & Cai- phæ. Sed discipuli Iesu nondū audēt palā exerere uocem Euāgelicā: Disrūpamus uincula eorū, & proñciamus à nobis iugū ipsorum. Non dum em̄ uenerat spiritus ille igneus, q̄ discuteret frigiditas ac superstitio- sas obseruatiūculas sabbatorū, neomeniarū, baptisimatū, ieiuniorum, ciborū & contactuū. Plus audent ebrij musto cœlesti. Iam Petrus do- ctus nihil esse cōmune, quod deus sanctificasset, nec esse respectū per- sonarum apud deū, sed omnes ex æquo æstimari fide Euāgelica, non ueretur cōgredi cū Cornelio, non ueretur totū onus legis depellere ab ceruicibus gentium, nō ueretur deniq; uesci quibuslibet cibis, Paulum monitorem patienter audit, & obtēperat. Quid aliud uociferatur exi- mius ille Iesu Christi præco Paulus, in omnibus concionibus suis, in omnibus epistolis suis, quàm disrūpamus uincula eorum, & proñcia- mus à nobis iugum ipsorum, & tamen non desinunt tumultuari sy- nagogæ proceres. Quoties hinc seditio mota est Paulo? Quoties in periculo fuit ne discerperetur à Iudæis, nisi iudices Ethnici, Iudæis æquo- res subduxissent hominem? Adeo nulla pestis nocentior religioni, q̄

ceremo-

cereemoniarum superstitio, quum hæc se potissimum religionis specie commendet. Quid multis, tam pertinax erat cōspiratio synagogæ aduersus Christum domini, ut nisi pertinacissime clamasset Paulus: Dismumpamus uincula eorum, & proiciamus à nobis iugum ipsorum, in uinculis, in medijs uitæ discriminibus, Imò nisi mortuus etiam clamaret, adhuc circūcideremur, adhuc insuauis iugo legis Mosaicæ premere mur. Græcia, quoniam mordicus adhæsit doctrinæ Pauli sui, semper purior fuit à Iudaismo. Cæterū Augustinus tot annis post ætatē Pauli queritur conditionem Iudæorū fuisse potiore conditione Christianorum, & tantum in Africa fuisse Iudaicæ superstitionis, ut temulentia, ut adulterium, cæteraq; uicia pro ludo ducerentur ab his, qui crimē inexpiabile putabant intra sabbatum, nudo pede contigisse terram, propterea quod Africa, ut linguæ commercio, sic etiam gentis cognatione iūcta fuerit Hebræis. Roget aliquis, quæ res commouebat pharisæos, ut tantopere pro frigidis & inamcenis obseruariūculis digladiarentur aduersus Euangelicam libertatem? Hoc abunde docet historia Euāgelica. Ambitio, auaritia, liuor instigabat illos. Populus rudis miratur ea quæ uidet, nec ulla re facilius ducitur, imò deluditur, q̄ falsa specie religionis. Regnum quoddam obtinebant pharisæi, præscribebant populo, addebant onus oneri, quo magis illum haberent obnoxium, erant in precio, habebantur semidei, atq; interim seruibant uentri suo, consulebant rei familiari. Quemadmodum autem tyrannis expedit, ut quàm minimum sapiat, quàm minimū generosi spiritus habeat populus, ita illis expediebat, ut populus iugiter in hac infantia perseueraret, nequādo iugū excuteret. Eximiū est, Euangelicū est, sed difficile est imperare liberis. Tyrannicū est, ac facile imperare asinis ac stupidis. Ita q; pro suo regno dimicabant pontifices ac pharisæi. Suis cōmodis priuatis populi malo seruibant. Et utinā aliquando finis esset huius tumultus aduersus Christū. Nulli seculo defuerūt, nec ulli defuturi sunt sui pharisæi, suus Caiphas, suus Herodes, suus Pilatus, suus populus pharisæorū ac principū furori subseruiētes. Quisquis fremit aduersus sermonem Euāgelicū, tumultuatur aduersus Christū. Quisquis cōspirat aduersus præcones Euangelicæ doctrinæ, cōspirat aduersus apostolos Christi. Nec alia res sic instigat mundū aduersus sermonem Euangelicū, nisi quæ res incitauit pharisæos aduersus Christum. Qui de mūdo sunt, amant ea quæ sunt huius mundi, Amant primos accubitus in conuiujs, amant ambulare in stolis & phylacterijs conspicui, amant salutari rabbi in foro, amant ocium, amant ex alieno uiuere,

uiuere. Diligunt opes, diligunt uoluptates carnis, diligunt tyrannidē. Et ideo non ferunt sermonem Euangelicum, quia cōtrarius est cupiditatibus ac factis ipsorum. Hinc illi insani tumultus, primū exoriētes à fucatis pharisæis, mox adiunctis & alijs sectis, adiunctis pontificibus & senioribus. Inualescētes tandem, & è populo plerisq; pertractis in rabiem, & prophana præsidis potestate, alieno furori seruire coacta ueluti omnibus copijs, ad certam uictoriam, & exitium Christi deuotis animis properant. Non enim adeo cæcus est mūdus, quin intelligat ad opprimendam ueritatem, magnis opus esse uiribus. Quid interim humilis ille Christus? Defertur, capitur, ligatur, cæditur, dānatur, crucifigitur, moritur, sepelitur, insultant pharisæi: Descendat nunc de cruce. Vah, qui destruit templum dei, alios saluos fecit, seipsum nō potest saluum facere. Hæc nimirum est uox mundi, uictoriam suam iactantis aduersus sermonem Euangelicum. Quid interea pusillus ille grex? Fugitat, latitat, mussitat. Et tamen apud se non desinit, uel gemitu dicere: Disrumpamus uincula eorum, proijciamus à nobis iugum ipsorum. Iugū Ethnicorum, ut dicere cœperam, sunt fasciæ peccatorū, quibus astrictus erat ille paralyticus, cui dixit Iesus: Remittuntur tibi peccata tua. Iugum pharisæorum, sunt fasciculi constitutionum humanarum, quas illi iuxta testimonium Euangelicū colligunt, & imponūt humeris alienis onus importabile, quū ipsi digito nolūt tangere. Hos tantos laqueos, hæc uincula, hoc iugum quomodo poterunt effugere simplices & imbecilles Christi discipuli, aduersus mundum tanto consensu frementem? An despondebit animum, an excusso suauis Christi iugo, ceruicem præbebit inamœno iugo mundi? Nequaquam, sed unde solatium? unde præsidium? Audiatur dominū suum: Nolite, inquit, timere pusillus grex. Ac rursus: Confidite, quia ego uici mundum. Habes solatium, nunc audi præsidium: Qui habitat in caelis irridebit eos, & dominus subsannabit illos. Tantum abest ut terræ principes uictoriam auferant aduersus Christum, ut pro sperato triumpho risum & sanas sint reportaturi ex insano tumultu. Sed quid interim faciet pusillus ille grex? Nū tumultu pugnabit cum tumultuante mundo? Num fraudem fraude, dolum dolo, uim ui propellet? Non arbitror. Quid igitur? P̄ijs precibus implorabit opē sui principis, qui est in caelis, dicetq; cum ecclesia apostolica, sublatis in altū & oculis & manibus & animis: Et nunc domine, respice in minas illorum, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui uerbum tuum. Paulus alligatus uinculis magistratū nō desinit tamen gloriari, sed uerbum, inquit, domini non est alligatū.

Non

Non sunt exacerbādi mūdi proceres, quoad fieri potest, sed nō est omnino tacendum dei uerbum. Erunt in quos sit extergēdus puluis pedum, sed rursus erunt, qui cum gaudio excipiant sermonem Euangelicum, & ferent fructum, alius trigecuplum, alius sexagecuplum, alius centuplum. Sed priusquam altius ingrediar huius enarrationis pelagus, præstiterit aliquos scrupulos prius discutere. Primum de personis loquentis, mox de figura, formaq̃ sermonis. Nam si quæ præcedunt: Disrumpamus uincula &c. dicuntur sub persona discipulorū Christi. Quæret aliquis, cuius persona dicuntur hæc: Qui habitat in cœlis irridet eos, &c. Hilarius uidetur tribuere sermonem hunc personæ prophetæ, qui consoletur Christi discipulos, addens animū aduersus inania mundi machinamenta. Sed rursus existit altera dubitatio, an totus hic uersus, qui constat duobus membris, pertineat ad unam personam, an altera pars pertineat ad patrem, altera ad filiū. Hilarius subindicat hic quoque seruatam personarum discretionem, quemadmodum in eo, qui præcessit: Aduersus dominum, & aduersus Christum eius. Quemadmodum enim contumelia communis est patri ac filio, ita uindicta cōmunis est utriq̃, quo quidem ex argumento colligunt, eandem patris ac filij naturā. Vis & operatio communis est utrique, sicut pater suscitāt mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat. Ita cōmunis est honor. Nec enim pater iudicat quenq̃, sed omne iudicium dedit filio, ut omnes honorificēt filium, sicut honorificauit patrem. Cōmunis & contumelia, qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum, & ideo qui conueniunt aduersus dominum, conueniunt & aduersus Christum eius. Similiter & hic quos irridet alter, alter subsannat. At interim existit dubitatio, utra pars, utri personæ sit accōmodāda. Hilarij quidem sermo subobscurus est, quo locum hunc exponit. Tamē is uidetur priorē partem tribuere deo patri, posteriorem filio. Visum est enim patrem hac metonymia signare qui habitat in cœlis, non quod filius nō esset in cœlis, quantū etiam dicitur in cœlis fuisse, quū mortali corpore uestitus, uersaretur in terris, sed quod eo tempore, ad quod refertur hæc prophetia: filius dei descēderat in terra, assumpta natura humana, quum hæc dispēsatio corporis assumpti, nō competat in personam patris. Ac proinde nec missus unquam dicitur, sed mittens, quū filius ac spiritus sanctus mitti legantur. Ad hæc studiosi rerum Hæbraicarū, docent hanc particulam, qui habitat in cœlis, esse unū è sacris cognominib⁹ dei. Irridet igitur pater, subsannat filius, sed eadem est irrisio, eadem subsannatio. Diuus Au-

De personis
huius loci.

gustinus, ut ante diximus, non arbitratur esse notatam discretionem personarum, sed eandem sententiam esse repetitam, uerbis dumtaxat immutatis, quod ante docuimus esse solenne in mysticis literis.

De tropis huius loci.

Porro quum utraque sententia sit probabilis, ego tamen, si quid habet momenti calculus meus, malim hac in parte Augustini iudicio subscribere. Atque haecenus de personis. Nunc de schemate sermonis, quod polliciti sumus praestabimus. Frequenter in diuinis literis affectus humani tribuuntur deo, furor, ira, poenitentia, gaudium, dolor, misericordia, quum nihil horum cadat in naturam diuinam, quae prorsus est immutabilis. Sed ex rerum mutatione quae nobis accidit, iuxta consuetudinem mysticae scripturae affectuum uocabula deo tribuuntur, ut irasci dicatur, quoties afflicti malis scelerum nostrorum poenas damus: furere, quoties durius affligimur: misereri, quoties praeter meritum nostrum rebus laetioribus fruimur, aut quoties mitioribus malis admonemur, ut resipiscamus: poenitere quum ita uiuimus, ut illius beneficio prorsus uideamur indigni, quotiesque sua munera quibus abutimur, aufert a nobis. In nobis igitur sunt affectionum huiusmodi uel causae, uel effectus, quum deus semper sit tranquillus & immotus. Ergo quum ille sit immunis ab omnibus animorum affectionibus, multo minus in illum competant affectiones corporis. Mens est deus, sed simplicissima, Corpus nullo modo dici potest, nisi corpus dixeris rem, quae suapte natura subsistat: sed nobis irridet, qui rictum oris diducit. Id Physici putant accidere motis spiritibus circa reticulum diaphragmatis, quod dirimit cor ab inferioribus, nasci dicunt est splene. Proficiscitur autem ferè est gaudio, nonnunquam ex amarulentia, qui risus dicitur Sardonicus. Subsannat autem qui corrugato naso deridet. Nam nasum irrisioni dicauit antiquitas. Haec adeo non conueniunt in deum, ut probis etiam uiris habeantur indecora. Verum quo magis intelligatur scriptura sacra, suum sermonem ad nostros affectus attemperat. Irridere dicitur impios deus, quoties illorum conatus in diuersum recidunt, & molientes perniciem alijs, suis ipsorum consilijs illaqueantur. Est autem haec peculiaris ars, ut ita dicam, diuinæ sapientiae, ita temperare conatus malorum, ut illorum impietatem uertat in suam gloriam: & exitium, quod alijs intentant, uertat in autorum perniciem, & in bonorum felicitatem. Sic passus est Pharaonem aliquandiu saeuire in populum suum, quo liberantis illustrior esset gloria, & omnibus palam fieret impium regem, cum impio satellitio, iusta dei uindicta perisse. Eludit igitur quodammodo, qui sciens ac

uidens

uidens patitur impietatem eousque ferocire, donec semetipsam inuoluat exitio digno. Nimirum hoc est, quod legimus in cantico uirginis matris: Dispersit superbos mente cordis ipsorum. Rursus in alio psalmo: Ecce parturit iusticiam, concepit dolorem & peperit iniquitatem. Audis molitiones conspirantium. Nunc audi quomodo illos irrideat is, qui habitat in cœlis: Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in laqueum quem fecit. Conuertetur dolor eius in caput ipsius, & in uerticem eius iniquitas ipsius descendet. Similem uocem subsannantis audis psalmo quinquagesimo sexto: Filij hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Audis fremitus ac minas coniuratorum. Sed ut intelligas eum qui habitat in cœlis, superiorem esse consilijs ac uiribus humanis: Exaltare, inquit, super cœlos deus, & super omnem terram gloria tua. Nunc uide quemadmodum irrideat illorū impios conatus diuina sapientia: Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam meam: Foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Item psalmo tricesimo sexto: Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem deridebit eum, quoniam prospicit quod uenient dies eius. In eandem sententiam concionatur æterna sapiëntia in pro uerbjs Hebræorū. Coniurant & illic impij dicentes: Insidiamur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem, frustra, deglutiamus eum sicut infernus uiuentem, & integrum quasi descendentem in lacum. Sed quid illis respondet spreta sapientia? Ego quoque in interitu uestro ridebo, & subsannabo, quum uobis id quod timebatis aduenerit, cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando uenerit super uos tribulatio & angustia. Tunc inuocabunt me & non exaudiam: mane consurgent, & non inuenient me. Simile quiddam inuenire licet, & in prophanorum poëtarum literis. Apud Homerum Iupiter exitiabili somnio misso, spem facit Agamennoni capiendæ Troiæ, quū Græcis omnibus cladem & exitium pararet. Vnde & ἀγκυλομητιρ eum appellat poëta, hoc est, obliqui cōsiliij. Sic & apud prophetam mittitur spiritus domini mendax, qui fallat eos, qui nolebant audire spiritum ueracem. Deridetur & in euangelio diues ille, qui dilatatis horreis decreuerat suauiter ac sibi uiuere. Quid enim audit, uelut à deo subsannante? Stulte, hac nocte reposcūt abs te animam tuam, & hæc quæ congregasti cuius erunt? Paulus

item scribens Timotheo, meminit spirituum impostorum, per quos in exitium pertrahuntur, qui pertinaciter conspirant aduersus spiritum ueracem Euangelij. Sic enim & idem docet Paulus: Deus stultam facit sapientiam huius mundi, & sapientes comprehendit in astutia sua, tradens illos in reprobum sensum, ut ea faciant quæ non conueniunt, quoniam excæcati superbia, maluerunt seruire creaturæ, quàm agnoscere creatorem, ut ipsi sibi dignam erroris mercedem accersant. Iam si quis ad hoc uaticinium conferat historiam Euangelicam, is facile perspiciet quoties, quot modis dominus è cœlis eriserit ac subannarit impiorum hominum consilia. Primus omnium exitium puero machinatur Herodes, consulit scribas, expiscatur à magis tempus stellæ, hortatur ut uestigent puerum, uelut ipse quoque adoraturus, si repertus esset. Quid hisce rebus profecit uulpina prudentia? Consulendo scribas, confirmat uaticinij ueritatem. Sciebant ex prophetia nasciturum in Bethlehem, atque illic natus est. Confirmatur & magorum narratio, qui stellæ ductu peruenerant Hierosolymam. Rumor latius spargitur sollicitudine principis. Magorum pietas accenditur regis simulatione. Adorant pijs quem quærebant, impius rex eluditur, magis angelo monitore per aliam uiam reuersis in regionem suam. Iam impotens ira, uulpinam pellem exuit, & arripit leoninam, palàm furens, sæuit in ætatem etiam hosti miserabilem. Crudeli edicto iubet occidi, quicquid natum esset masculorum intra fines Bethlehemiticos, usque ad bimatum. Dilatat locum, ne possit falli uerbis prophetiæ, quæ fortè Bethlehem dixerant, non uiculum ipsum sed quicquid circumiacētis territorij ad uiculū pertineret. Dilatat ætatem, nec ulli parcitur, ne qua posset unus elabi. Atque his quoque rebus declarat se credere prophetiæ, declarat se credere magis iā Christū esse natū. Atque hic rursus eluditur impia prudentia, primitiæ martyrum Christo cōsecrantur, Christus qui solus petebatur, solus elabatur. Herodis immanitas exitio digna cunctis mortalibus declaratur. Aegypti tū superstitioso dæmonū cultui dedita, seruatoris sui cunabulis cōsecratur. Deluditur & ille salutis humanæ sempiternus hostis, qui per Herodem exitium Christo moliebatur. Adoritur enim uarijs tentationum insidijs, ut si rationem diuini consilij certo potuisset elicere, salutem orbis impediret. Sed reuincitur à Christo, & reuincitur suo gladio. Tentabat ille fallere diuinæ scripturæ uerbis, eiusdem scri-

pturæ uer

pturæ uerbis, eiusdem scripturæ uerbis retunditur. Denique ita discedit, ut prorsus inuincibilem uideret, quem tentabat, nec tamen liquido cognosceret esse deum, quem ut hominem uidebat esurientem. Huius satellites quoties clamant per hominum miserrorum ora? Scimus quod sis filius dei, uenisti ante tempus perdere nos. Sed non accipit testimonium ab impuris spiritibus, qui cæcorum & muliercularum testimonium non aspernabatur. Hic erat ille serpens callidissimum animal totius terræ, qui semel imposituerat ueteri Adam, per seductam mulierem, sed idem per nouum Adam suis artibus deluditur, nec prius sentit se uictum, quàm quum ipse sibi certam uictoriam polliceretur. Quis enim expectaret per ignominiosum lignum crucis iter esse ad immortalem gloriam? Quis crederet supplicio parari regnum, morte uitam redimi? Hic erat astutus ille ueterator, qui per organa sua Pharisæos & Scribas toties insidias struxit IESU, captiosis interrogatiunculis uenantes, unde illum caperēt. Nec aliud interim efficiunt, nisi quod & suam amentiam, & liuorem traducerent etiam apud imperitam multitudinem, & CHRISTI gloriam illustrarent, & auctoritatem confirmarent. Calumniantur illius miracula, uelut ea patraret præsidio Beelzebub. Ea calumnia uertitur in gloriam dei, dum argumentis irrefutabilibus CHRISTVS docet illa non posse fieri, nisi uirtute dei. Quo magis student illi detrahere apud populum, hoc magis excitant illius admirationem, humanam ac fraudulentam sapientiam ubique superante diuina sapientia. Nonnunquam & clam illi obmurmurant. Et hic deluduntur, dum IESVS respondet ad tacitas illorum cogitationes, & aliàs ita responsum temperans, ut tecte percutiat illorum conscientiam. Iam dum lapidantium manibus elabitur: dum præcipitandus per medios cuneos euadit, nonne bis deluditur hominum conspiratio? Nam nec datur illis sæuendi potestas in quem uolunt: & nobis declaratur illum sponte mortem pro nobis oppetisse, qui suo, non illorum tempore mori uoluerit. Ac ne singula persequens, tædio sim lectori, quàm male cessit Iudæis, quàm bene nobis illud consilium, quod illis uisum

est uehementer callidum, ut IESVS specie legitimi iudicij periret, quo sic ab omnibus scelerosus ac maleficus haberetur. Hic nihil agitur, nisi frequenti consilio Pharisaorum, Scribarum, Seniorum & Pontificum: Attrahitur & populus, ne quem latere posset illa sacrosancta uictima, quæ pro totius mundi salute erat immolanda. Astutia suadebat illis, ne occideretur in die festo, sed impotens illorum furor, subseruit diuino consilio, cui decretum erat ab æterno, ut uerum illud phase die paschæ mactaretur. Pecunia redimitur opera discipuli ad prodendum dominum suum, atque hic dum nummos ad pedes abijcit, dum de seipso supplicium sumit, nonne graue testimonium etiam apud ipsos reddidit innocentiae CHRISTI? Imò dum ipsi præposteræ religionis decernunt, & in hoc conuocato consilio, nummos eos non esse deferendos in carbonem, sed his agrum redemerunt, in sepulturam pauperum & peregrinorum, ut nomen etiam ipsum testaretur innoxium caput precio uenditum, nonne ipsi & suæ maliciæ, & CHRISTI innocentiae testes esse uoluerunt? Dum per subornatos falsos testes accusatur apud impium sacerdotem Caipham, Dum in tali quoque iudicio reijciuntur illorum testimonia, nonne illorum malicia seruatoris eximiam illustrat innocentiam, in quem ne fingi quicquam potuit probabiliter? Dum ex officio suo uaticinatur Caiphæ: dum ex adiurato confessionem extorquet: dum scindit uestimenta sua coram omnibus, nonne suo testimonio confirmat consilium redemptionis? Nonne nostræ fidei consuluit, qui certius iam nouimus eum esse filium dei, uenturum aliquando cum angelis suis, ad iudicandum uiuos & mortuos? Nonne didicimus scissis uestibus abolendum sacerdotium Mosaicum? Nec aliter illis cecidit illud consilium, quod ut à se depellerent inuidiam mortis, quem sciebant innocentem, deducunt ad prætorium Pilati. Si quidem dum ethnicus ille, qui neque legem nouerat, neque uiderat CHRISTVM ædentem miracula, neque docentem audierat, tot modis obnititur illorum uesaniæ, ut innoxium eriperet, dum negat se inuenire in homine ullum crimen morte dignum: dum reli-

gione

gione diei festi, & Barrabæ seditiosi homicidæ collatione studeat opitulari CHRISTO tot beneficijs noto: dum flagellatum producit, quo uel supplicio satiatus illorum liuor mitesceret: dum ab uxore quoque submonetur, ne se contaminet sanguine innoxij: dum omnibus tentatis, tandem manus abluens, testatur sese immunem à sanguine CHRISTI: nonne hæc omnia Iudæorum consilio procurata, miris argumentis confirmant innocentiam CHRISTI, etiam apud gentes? Ac dum Iudæi tot rebus implacabiles, uelut in rabiem acti, non cælant amplius amentiam suam, sed clamant: Crucifige, crucifige: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Et: Non habemus regem nisi Cæsarem, nonne palàm faciunt omnibus, sese esse dignos exitio, quod postea legimus in gentem eam ingruisse? Pilatus damnando IESVM absoluit, immunitatem præfatus, antequam damnationis sententiam pronunciaret non ex animo suo, sed ex illorum uesania. Qui deprecatur iudicij uindictam, nimirum innocentem pronunciat eum qui damnatur: & qui se pronunciat immunem, grauat eos, quorum inuidia opprimitur innoxius. Quod nec Euangelista tacuit: Sciebat enim, inquit, quod per inuidiam tradidissent eum. Iudæi sese damnant apud tribunal, & in suum caput accersunt uindictam diuinam. Quid multis? Ducitur & ad Herodem, ut illinc quoque referret innocentia suæ testimonium. Contemptum eum remisit Herodes, non damnatum: & contemptum ob silentium, non ob crimen, qui tamen multis nominibus accusaretur. Legimus enim à discipulis admonitum IESVM, caueret, quod Herodes captaret occasione occidendi illum. Intellexit & impius rex, & inimicus, hominis innocentiam. Fama duntaxat cognitum quærebat occidere, cōspectum dimittit: ex quo colligimus integritatem animi in ipso domini uultu reluxisse. Iam chlamys cocinea, corona spinea, arundo sceptri uice data, colaphi, alapæ, sputa, uerbera, conuicia, scommata, ludibria, & si quid aliud Pilati cohors ante supplicium legitimum ex suo ingenio debacchata est in IESVM, dubium non est quin instigatoribus Iudæis sit per-

ctum. An non hic quoque peruersitas illorum subseruñt uaticinijs prophetarum, quæ hæc ita futura prædixerant, & insignem CHRISTI nostri mansuetudinem orbi commendauit? Similiter quod genus mortis probrosissimum illis potissimum placuit, quod inter facinorosos crucifixus est extra ciuitatem, quod in monte, quod perfossi pedes ac manus, quod aceto potatus, quod in cruce pendens, amarulentissimis conuicijs impetitus est. Hæc præterquam quod ita procurata sunt à Iudæis, quasi sollicitis, ne qua pars uaticiniorum de CHRISTO uideretur prætermissa, quo magis declarant insanum, & immedicabile odium Iudæorum in CHRISTVM, hoc magis illum commendant, & amabilem reddunt affectibus nostris. Quis magis potuit resurrectionis fidem astruere quàm isti, dum tanta solitudine publicam custodiam petunt à Præsidente: dum hoc non contenti, sepulchrum obsignant, ne clam uideri posset sublatus à discipulis. Postremo ubi uident tot consilijs nihil actum: ubi uident omnia in diuersum cedere, qui mentem discipuli pecunia corruperant, nunc mendacem linguam custodum mercantur magna, ut ait Euangelista, summa, ut dicerent ipsis dormientibus uenisse discipulos, ac furtim sustulisse corpus IESV. Quid stolidius? Iam custodes passim narrauerant, quomodo expauissent ad fulgorem angeli: quid audissent illum loquentem cum mulieribus: quomodo uidissent sublatum saxum quod hæcenus fuerat obsignatum, & maius erat, quàm ut à paucis tolli posset. Nunc dormientes uident adrepentes discipulos, & suffurantes corpus IESV. Quis hæc orbi fuerat persuasurus, ni Pharisæorum impia diligentia tot argumentis procurasset fidei nostræ certitudinem? Nónne in his omnibus machinamentis, qui habitat in cælis irrisit impios tumultuâtes in terris, & dominus subsannauit illos? Ille quem tot ignominijs ornarunt, in gloria est dei patris: quem funditus extinctum putabant, salutem attulit omnibus gentibus: quem mortuum existimabant, reuixit, uicturus in æternum: quem infra omnes homines deiecerant, ac uermem reddiderant, ac proiectamentum plebis, in toto orbe deus & homo colitur, & adoratur. Crux illa prius ignominiosa, gloria est principum, ac
fidelium

fidelium omnium. Ad nomen Iesu quod illi moliebantur funditus
 abolere flectitur omne genu, seque submittit omnis celsitudo cœli ac
 terræ. Quid ais infelix Iudæ, uides ut omnia tua consilia deus uerte
 rit in diuersum: Vides ut in tuum caput iniquitas tua descenderit. Vi
 des te in foueam incidisse, quam foderas. Vides templū funditus di
 rutum, sic ut nec reliquiarum quicquā apparet, religionem peni
 tus extinctam, sacerdotium, legem, principatum, urbes, gentem, lo
 cum, breuiter nihil superesse, præter paucos uagos & exules ueteris
 insanix, calamitatisque testes, & hos ipsos non alia re incolumes, quā
 Pauli commendatione, quē crudelissime persequebantur, & Christia
 norum, quos insanissime oderunt, clementia. Habes Iudæ infelix
 sanguinem innoxium accersitum in caput tuum, ac filiorum tuorum,
 frueri. Habes regem cæsarem, Christo prælatum, frueri. Ac ne sic qui
 dem respicis, & agnoscis cæcitatem tuam. Adhuc spiras odium in re
 gem Iudæorum, quem nos adoramus? Quid tu satana, horum ma
 lorum autor, & instigator? Nonne uides omnia tua consilia delusa
 cœlitus? Deuoraueras prædam, sed coactus es reuomere. Parabas
 exitium humano generi, & maturasti salutem. Conabaris stabilire ty
 rannidem tuam, & perdidisti regnum. Agnoscis ne lignum illud,
 quod per tuos misisti in panem illius? Agnoscis ne triumphale
 signum, ad quod pauitant tuæ cateruæ? Agnoscis ne nomen illud
 Iesu, ad quod exiliunt, fugiuntque dæmones? An non merito uer
 sis in diuersum rerum uicibus, uictor ille tibi uicto insultat? Vbi est
 mors stimulus tuus? Vbi est mors uictoria tua? Ac dum uictus eti
 am ac prostratus in uictorem recalcitras, dum iam olim Phariseos,
 ac reges gentium instinctu tuo furere compellis in martyres, quid uin
 culis, carceribus, lapidibus, flagris, eculeis, unguis, ignibus, quid
 tot horrendis tormentorum generibus, quid tot mortibus profecisti?
 Confirmaisti fidem Christi, Constabilisti simul, ac dilatasti regnum
 Christi, tibi tuisque membris gehennæ cruciatus conduplicasti. Par
 tim debemus tuæ pertinaci uesaniæ, quod in toto terrarum orbe glo
 riosum est nomen domini Iesu Christi. Et quotidie tuos inuidos co
 natus irridet qui in cœlis est. Quotidie machinationes tuas subsannat
 dominus, qui nouit omnes insidias, ac tumultus tuos suis uertere in bo
 num, & in cumulum felicitatis æternæ. Sed prophetiæ tenorem perse
 quamur. Sequitur enim: Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore
 suo conturba

suo conturbabit eos. Hic primum oportet meminisse, quod superius dictum est nobis, diuinam naturam nullis perturbationibus esse mutabilem, sed per Synecdochen huiusmodi uocabulis significari non ipsum animi motum, sed quod ex animi commotione nasci solet in nobis, aut contra. Nobis enim quoties efferuescit sanguis circa prae cordia, commouemur ad uindictam: Proinde solenne est diuinis eloquiis, iustam dei ultionem qua punit incorrigibiles iram appellare: seu, rioram aut extremam uindictam furorem. Rursum, quum nostra bonitate quis abutitur, tangimur dolore, quia poenitet beneficii male collocati. Deus igitur poenitere dicitur, non quod aliquid praeter spem eueniat, aut imprudenti, qui praescius est omnium antequam fiant, sed praecessit aliquid, quod nobis adferret poenitudinem. Non in ueteris tantum testamenti libris ultio peccatoribus inflictæ, dicitur ira dei, uerum etiam in nouo. Sic enim loquitur Ioannes Baptista in Euangelio: Progenies uiperarum, quis uobis demonstrauit fugere à uentura ira? Et Paulus ad Romanos: Reuelatur enim ira dei de caelo. Idem diem iræ uocat extremum illud tempus, quo quisque praemium feret pro suis factis, quum interim sit misericordiae tempus. Porro quod Latinus interpres uertit furorem, non est Graecis *μῆνις*, qua correpti, mente capti dicuntur, etiam si iuxta philosophorum placita, ira nihil aliud est, quam breuis insania, sed *θυμὸς* quæ uox Graecis aliquando simpliciter significat animum, aliquando impetum animi uehementer concitati. Latini malunt animos dicere, quam animum, quoties hunc impetum intelligi uolunt. Vnde Satyricus: Animos à crimine sumunt. In Hebraeis uocibus aiunt esse minimum discriminis, ut appareat, & hic esse repetitam eandem sententiam, in ira, & in furore, quemadmodum superius in irridebit, & subsannabit. Nec interim est oscitanter praetereunda huius uocis emphasis. Tunc significat enim diuersarum rerum consequentiam ad ea quæ praecesserunt, indicat & tarditatem, & certi notique temporis habet significationem. Posteaquam igitur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, Posteaquam reges terræ conglomerati, & principes conuenientes in unum, nihil non machinati sunt aduersus dominum, & aduersus CHRISTVM eius, Posteaquam omnes illorum conatus in diuersum cessit, ut eorum astutia merito uideri possit elusa, consilio diuino, diuque & illi per cæcitatem animi sui debacchati sunt aduersus redemptorem, & de-
 us omnium

Tunc quid ualeat.

us omnium rerum præscius è cœlis subsannauit illorum impia molimina. Tandem loquetur etiam illis. Quomodo loquetur, & quando loquetur? Loquetur illis in ira sua, & in furore suo. Loquetur in illo die tremendo, quando iuxta Christi uaticinium, uirtutes cœlorum mouebuntur. Tunc horribili uoce loquetur in ira sua: Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo, & angelis eius. Interim loquitur nobis in misericordia sua, tolerat, inuitat ad resipiscentiam, nihil non facit, ut alliciat nos ad se. Augustinus admonet hoc loco iram dei intelligi posse cæcitatem mentis, quæ consequitur eos, qui diu multisque modis ad pœnitentiam prouocati, bonitate dei sunt abusi, & inde facti sunt sceleratiores, unde debebant emendari. Hanc iram uidemus ac dolemus adhuc in Iudææ gentis reliquijs, quum uideant in Christo completum, quicquid de Messya prædixerant ipsorum prophetæ, Quum ex Evangelica historia discere liceat, non alium esse Christum, quàm quem nunc totus mundus colit, Quum sentiant sese irrisos non solum à deo, sed etiam ab omnibus mundi nationibus, tamen adhuc maledicunt Christo in synagogis suis, & Messyam nescio quem alium expectant, quem non uidebunt, nisi in die iræ, nec audient, nisi quum in furore suo conturbabit omnes impios. Et quum interim ex ipsis malis sentiant manifestam iram dei in se, tanta tamen est animi cæcitas, ut nec tam insignis uexatio det intellectum auditui. Nimirum hæc est ira de qua loquitur Paulus scribens Romanis: Quia cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intrarit. Hæc est ira quæ tandem uenit super illos in finem, ut idem ait: Nec in Iudæos solum, sed in gentes etiam, quæ pertinaciter restiterunt Euangelio dei, quæadmodum scribit Paulus ad Ephesios: Alienati, inquit, à uia dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatē cordis ipsorum, qui desperantes, semetipsos impudicitæ, & in operationē immunditiæ omnis, in auariciam. Et aliquanto post: Propter hæc enim uenit ira dei in filios diffidentiae. Hæc interpretatio nihil quidem habet, quod abhorreat ab orthodoxo sensu, mihi tamen magis probatur, ut iram hanc, ac furorem domini accipiamus afflictionem, & obiurgationem, qua deus pertrahit nos ad resipiscentiam. Sic enim ille subinde mutat uocem suam, nobis loquens olim per prophetas, nunc per filium suum Iesum. Aliquando rerum successu prouocat ad amorem eius, qui gratis tam multa confert immerentibus nonnunquam immixtis calamitatibus compellere conatur ad pœnitentiam

pœnitentiam. Interim promissis blande inuitat, interim pœnam mini-
 tans terrorem incutit, ut emendemur. Quemadmodũ pater nunc blã-
 ditur filio, ac donat aliquid adhortans ad officium, nunc minatur ab-
 dicationem, nōnunquam & flagris castigat, ut sese recipiat ad frugem
 meliorem, & quemadmodum medicus nunc secat uritq̃, nũc lenibus
 unctiōibus, ac malagmatis mitigat uulneris dolorē. Vis audire do-
 minum, ueluti filio promissa mercedula blandiētē? Honora, inquit,
 patrem tuum, & matrem, sicut præcepit tibi dominus deus tuus, ut lō-
 go uiuas tempore, & bene sit tibi in terra, quam dominus deus tuus
 daturus est tibi. Libet audire seueram illam obiurgatricem ac minacē
 domini uocem. Sic loquitur apud Esaiam: Vex genti peccatrici, popu-
 lo graui iniquitate, semen nequã, filijs sceleratis. Dereliquerunt domi-
 num, blasphemauerūt sanctum Israēl, ab alienati sicut retrorsum. Su-
 per quo percutiam uos, ultra addentes præuaricationem? Cæteraque
 permulta, quæ sequuntur in hanc sententiam. Quorsum autem perti-
 net hæc tam acris tamq̃ proluxa obiurgatio? Non aliò quàm amarũ
 pharmacum datum ægrotanti. Sed audi rursus apud eundem, hanc
 iræ furorisq̃ uocem cōmutatam in uocem clementiæ: Lauamini, mũ-
 di estote, auferte malum cogitationum uestrarũ ab oculis meis. Qui-
 escite agere peruersa, discite benefacere. Quærite iudiciũ, subuenite op-
 presso, iudicate pupillo, defendite uiduam, & uenite & arguite me, di-
 cit dominus: Si fuerint peccata uestra sicut coccinum, quasi nix dealba-
 buntur, & si fuerint rubra sicut uermiculus, uelut lilia alba erunt. Si uo-
 lueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Sed uæ illis, q̃ ad utrã-
 q̃ domini uocem pertinaciter surdi sunt. Nam istos manet, quod se-
 quitur eodem in loco: Quod si nolueritis, & me ad iracūdiam prouo-
 caueritis, gladius deuorabit uos, quia os domini loquutum est: Quid
 hoc sibi uult, si me ad iracundiam prouocaueritis? An non & ea quæ
 præcesserūt tam multa, uidentur hominis uehementer irati? Sed quo-
 niam ostendimus iram domini uindictam intelligi, duplicem uindi-
 ctam accipimus: alteram misericordē, qua corrigit: alteram ultricem,
 qua perdit. Qui priorem uindictam obstinate contemnūt, hos tandē
 manet posterior. Quod ne nobis eueniat, clamat spirit⁹ sanct⁹ in psal-
 mo: Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Ho-
 die est, quam diu sumus in hac uita. Audiamus igitur hodie uocē ei⁹,
 ut emendemur, ne post uolentes nolentes audiam⁹ uocem ei⁹, & pere-
 amus in æternũ. Verum huiusmodi uel sexcenta loca suppeditāt no-
 bis ueteris testamenti uolumina, in quibus subinde domin⁹ cōmutat
 genus

genus orationis suæ, si cui uacabit perquirere. Nos sat habemus, unum aut alterum indicasse. Quin & in noui testamenti libris, tamen prædicatur lex gratiæ, & annūciatur tempus misericordiæ, tamen animaduertes utranq; dei uocem in filio loquentem nobis. An non terrificæ uox est. Ligatis manibus & pedibus mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Item: Diuidet eum & ponet partem cum hypocritis. Rursus: Væ uobis Pharisei, uæ uobis Scribæ, uæ uobis diuites. An nō iracūda uox est? Sed hæc ira surda stros expergeficit ad pœnitentiã. Audi nunc uocem diuersam: Venite ad me qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Tollite iugum meum super uos, & inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Austera uox est, Vos ex diabolo patre estis, & opera patris uestri facitis. Sed huic diuersa est: Pater ignosce illis, quia nesciūt quid faciunt. Sic loquutus est & Paulo spiranti cædes ac minas aduersus discipulos domini: Saule Saule, quid me persequeris? Durum est tibi aduersus stimulum calcitrare. Deiectus est in terrã, exoculatus est, subito fulgore conturbatus est. Nimirū hoc est qd̄ ait: Et in furore suo cōturbabit eos. Hæc salutaris erat iracūdia, quo pharmaco statim sanatus Paulus, respōdet: Domine, quid me uis facere? Sic corpus ægroti cōturbat medicus pharmaco uiolento, ut abeat morbus, & succedat sanitas. Quod egit deus p̄ prophetas, qd̄ per filiū suū, hoc egit & per discipulos suos, & quotidie agit per bonos doctores & episcopos. Quoties Paulus mutat uocem suã in epistolis? nūc materna charitate blandiēs, obsecrans, & consolans: nūc autoritate apostolica minitans inobedientibus. Sed siue blandiūtur, siue obiurgāt ac minitātur ecclesiæ proceres, non oportet aliò spectare, q̄ ad ædificationē. Sermo mutatur, sed idē est animus: mutatur remediij genus, sed eodē tenditur. Mauult Paulus semper uti lætis ac blandis, sed tamē aliquando coactus contristat animos suorum. Nec huius rei pœnitet mitissimū apostolum tamen pœnituerat. Dolebat huc adigi, ut filios suos charissimos mœrore afficeret. Sed gaudet ubi uidet illis bene uertisse pharmacū. Sic enim scribit Corinthijs in epistola posteriore: Quod & si contristauī uos in epistola, non me pœnitet. Et si pœniteret, uidens quod epistola illa & si ad horam uos contristauit, nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia cōtristati estis ad pœnitentiã. Contristati enim estis sequendū deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim sequendum deum tristitia est, pœnitentiã in salutem stabilem operatur. Seculi autem tristitia, mortem operatur. Loquitur autem deus bifariam nobis,

A per

per scripturas suas, & rebus ipsis. Frequenter itaq; uerandū est nobis in euoluendis sacris uoluminibus, ut audiamus quid ibi nobis loquatur dominus, dandaq; est opera, ne surdis loquatur. Porrò literarū imperitis, tamē frequenter loquitur, & hic oportet cordis aures habere patefactas, ne spernamus uocem domini. Si quid lætæ rei acciderit, ne imitemur illum, de quo scribit psalmographus alio loco: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit. Impinguatus, dilatatus, dereliquit deū factore suū, & recessit à deo salutari suo. Sed si senserimus nos obnoxios peccatis, gratias agemus demētix dei, quæ nos malis dignos, beneficijs etiā inuitat ad resipiscendū. Sin nullius mali erimus nobis conscj, studebimus aliquid accessionis adiungere pristinx erga deum pietati. Si morbus aut alia calamitas inciderit, gratias agemus diuinæ bonitati, quæ nos oblitos nostri reuocat ad emendationem uitæ, hic flagellans filios suos, ne pereant in æternū. Quemadmodum scribit Paulus ad Corinthios: Dum iudicamur à domino, corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Quod si quid afflictionis nobis immerentibus accidit, tamen agemus gratias deo, cuius bonitas suppeditat nobis materiā augendæ confirmandæq; pietatis. Quemadmodum docet Iacobus apostolus: Omne gaudium existimate fratres mei, quū in tentationes uarias incideritis, scientes quod probatio fidei uestræ, patientiā operatur, patientia autem perfectum opus habeat, ut sitis perfecti & integri, in nullo deficientes. Rogemus dominū, ut hac ira paterna semper flagellet nos, ut hoc furore conturbet nos, ut toti inhorrescamus ad agnitionem peccatorū nostrorum, & contristemur sequundū deum in salutē, concutiamur terrore supremi iudicij ac gehennæ, ne nobis sic loquatur dominus in ira sua, quemadmodum locutus est Herodi, quem horrenda morte percussit angelus domini. quemadmodū loquutus est Hierosolymis, totiq; nationi gentis Israëliticæ, in quam sic sæuitum est à uictoribus Romanis, ut nec ætati, nec sexui parcitum sit, nec lapis relictus sit super lapidem, quia pertinaciter noluerunt cognoscere tempus uisitacionis suæ: nec satis habuerunt semel crucifixisse dominū gloriæ, nisi post resurrectionem quoq; pertinacissimis odijs eundem in discipulis suis fuissent persecuti. Itaq; relicta est eis sua domus deserta, nec ciuitatem habent, nec templum, nec regnū, nec sacerdotium, nec populum: imò quod est omnium infelicissimū, nec oculos habent ut uideant uoluntatē dominī: nec aures habent, ut audiant quid loquatur dominus: nec cor habent, ut resipiscant & intelligant, & conuertantur ad regem suū, quem Cæsari quondam posthabuerunt. Quin & alijs multis gentium

tiū principibus loquutus est in ira sua dominus, Neroni, Dioditiano, Maximino, Iuliano, qui manifesta dei uindicta perierunt in cæcitate cordis sui, subitoq; dum sese erigunt in cælum, ac deo bellum inferunt, præcipites dati sunt in tartara. Posteaq; igitur propheta cœlesti afflatus spiritu, docuit uniuersos illos regum ac populorum tumultus fuisse inanes, illusos, & irrisos, nec ullam esse tantam potentiã, neq; cœlestium, neq; terrestrium, nec infernorū, quæ dei uindictam possit effugere, si loquatur in ira sua, & si in furore suo cõturbet hostes suos, nunc ostendit quod fuerit illud æternæ sapientiæ decretum, quod homines frustra conati sunt oppugnare. Iudæi mordicus tuebantur legem suã. Pharisei defendebant regnū suum, Pontifices depugnabant pro autoritate sacerdotij sui, Philosophi supercilium suum nolebant deponere, Reges omni ui depugnabant pro ditionis, aut legum suarū autoritate. Populus à superstitione, cui iam assueuerat, à uitijs iam in naturã uersis, non poterat auelli. Alius aliud spectabat, sed tamen aduersum Christum domini idē erat animus. Iudæus in religione dissidebat ab ethnico, sed concordabat in odio Christianorū. Reges inter se bellis dissidebant, sed in extinguendis Christi discipulis unanimes erant. Populus oderat principes suos ut tyrānos, & publicæ libertatis oppressores, sed sæuientibus in Christianos fauebat. Philosophorum sectis nihil inter ipsos cōueniebat, sed omnes aduersus Euangelicam philosophiam coniurauerant. Sed inter hos tantos tumultus manet immobile decretum æterni regis: Ego, inquit, ordinauī siue unxi regem meum super Sion montem sanctum meū. Sic enim habet Hebraica ueritas, si quidem Hieronymo credimus, iuxta quam lectionem hæc uerba tribuuntur patri: qui quum prius irrisisset & subsannasset eos, nunc incipit loqui & proferre potestatem, atq; autoritatem suam, cui par est omnem humanam autoritatem cedere. Tumultuaria militum manus creabat Cæsarem, Cæsar instituit reges ac præfectos. Et frequēter stultus populus asciscit sibi stultos & impios reges: quēadmodū olim populus Israeliticus, à deo flagitauit Saulem, fastidito Samuele: quemadmodū in apologis ranæ deposcunt à Ioue regem ciconiam, cōtempta trabe. Sed qui habitat in cœlis, unū regem constituit immortalē, æternū, inuincibilē, immutabilē, summe sapientē, summe potentē, cui uni necesse est ut sese submittat omnis creatura quæ in cœlis, & quæ in terris, Is est dominus Iesus, quem frustra oppugnat mundus, cui à patre data est omnis potestas in cœlo & in terra. Iuxta translationē Septuaginta, uersus hic accommodatur filio: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion

Ego autem
constitutus
sum rex.

montē sanctum eius. Porro quū in Hebræis uerbis nihil sit ambiguū, non uideo quid uitarint Septuaginta, præter duram ac subitam personæ mutationem. Quum enim præcessisset: Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos, Subdure cohæret: Ego autē ordinaui regem meū &c. quū prior uersiculus dicatur à propheta de patre, proximus ab ipso patre pronuncietur. Rursus qui sequitur: Annuncio dei præceptum, attribuitur filio. Proinde quo mollior esset sermonis contextus, incolumi sententia prophetiæ, mutauerūt personam patris in personam filij. Nec raro tale quippiam sibi permittunt Septuaginta, uelut in huius psalmi uersiculo: Ne forte irascatur dominus, & peccatis de uia iusta, duas uoces adiecerunt de suo, dominus, & iusta. Iuxta sensum humiliorē hæc satis quadrant in Dauid, qui depulsis Iebuseis, regiam suam constituit in Sion, quæ est arx Hierosolymarū. Sed nobis iam ualeat insipidus ille, & aqueus sensus occidentis literæ: magis libet bibere de uino nouo regis nostri. Quid enim nobis rei est cum Dauid, qui temporariū, ac breuī periturum regnū tenuit in Palestina orbis angulo? Aut quid magni habebat secundum historicum monticulus ille Sion, qui olim ab idololatriis incolebatur, ac tum etiam, quū esset regnū Dauid. Occidebat prophetas, atq; ipsum deniq; prophetarū dominū occiderunt: sed dum occidunt, illius illustrent gloriā, & in hoc incurrunt, quod maxime uitant. Hoc enim exprobrat eis rex noster in prophetia: Quid frustra molimini populi tumultuantes inanibus consilijs? Quid frustra conamini reges terræ? Ego solus constitutus sum rex, nō ab hominibus, sed à deo, cuius uoluntati nemo potest resistere, ut teneam imperium, cuius nullus erit finis super Sion montem sanctum ipsius. Sion Hebræis speculam sonat. Hic nimirum est ille mons toties decantatus in mysticis literis, mons Euangelicæ doctrinæ, unde despiciamus quicquid hic mundus habet sublime, & unde uicini cælo spiritū cœlestē meremur accipere. In eo ferunt extractū fuisse templū Moysi, in eo regiam Dauid, in eo domum ecclesiæ typum, in qua concorditer congregati discipuli, pro terrenis facti sunt ignei. In hoc condita est ciuitas illa Euangelica, quæ non potest abscondi, & aduersus cuius fundamenta nihil ualent inferorum portæ. Est enim munita non excubijs humanis, aut præsidijs huius mundi, sed murum habet bonorum operum, antemurale fidei: regem habet Christū, & protectorem deum. Quemadmodū scripsit Esaias: Vrbs fortitudinis nostræ Sion, saluator ponetur in ea, murus, & antemurale. Vis autē audire cuiusmodi populus inhabitat hanc ciuitatem? Nouus est populus, pacis & ueritatis

tatis Euangelicæ cultor: Aperite, inquit, portas, & ingredietur gens iusta, custodiens ueritatem. Vetus error abiit. Seruabis pacem, quia in te sperabimus. Hanc & in alio psalmo demiratur spiritus propheticus: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Et: Diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Et rursus: Fundamenta eius in montibus sanctis. Rursus alibi: Qui confidunt in domino sicut mons Sion, non commouebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem. Quin & alijs plerisque mysticæ scripturæ locis mentio fit honorifica montis huius, & huius ciuitatis Hierusalem: quod quoties fit, nos aut ecclesiam catholicam intelligere debemus, aut ciuitatem cœlestem, cuius ecclesia ueluti pars est, ac rudimentum. Quisquis erectus ad amorem rerum cœlestium uelut è sublimi despicit, quicquid hic mundus ostentat ueluti magnificum ac sublime, is habitat montem Sion, ac uere ciuis est ecclesiæ. Hierusalem Hebræis sonat uisionem pacis. Huius ciuitatis ciues, & si nondum assequi possunt pacem perfectam, tamen iam sublatis oculis in illam cœlestem patriam, procul uident pacem illam æternam, & ad eam ardentibus uotis suspirant, expectantes illud tempus, quando deus absterget omnem lachrymam ab oculis piorum, & iam non erit amplius neque luctus, neque clamor, sed nec ullus dolor. Moses procul à cacumine montis, salutabat terram promissionis. Isti subinde salutant matrē suā Hierusalē, dicentes: Quam dilecta tabernacula tua domine uirtutum. Concupiscit & deficit anima mea in atria domini. Sed ut uideas hanc patriam, in specula sis oportet. Non cernitur ab his, qui colunt humilia, uersantes in sordidis huius mundi curis, habentes oculos grauatos crapula mundanæ felicitatis, ac stultæ prudentiæ. Habet mundus suos montes, sed execrabiles domino. Est mons superbiæ, in quo primus posuerat sedem suam, qui dixit in corde suo: Similis ero altissimo. Sunt montes Gelboë, quos deuouet Dauid, imprecans eis, ut nec rore, nec pluuia cœlesti reddantur fœcundi. Sunt montes quos tangit dominus, & fumigant. Et apud Hieremiam deus minatur monti pestifero, qui corrumpit uniuersam terram. Sed hic est mons, cui benedixit dominus, de quo cecinit Esaias: Erit in nouissimis præparatus mons domini in uertice montium, & eleuabitur super omnes colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: Venite ascendamus ad montem domini, & ad domum dei Iacob. Angusta erat ciuitas Hierosolyma, non capiebat nisi Iudæos, nec eos omnes.

At hæc domus domini tam est capax, ut uniuersas totius orbis nationes unà complectatur. Sunt uarij montes in circuitu, sed unus est mons. Sunt uariæ domus, sed una domus domini. Multæ sunt ecclesiæ, sed sicut unus est rex, ita una ecclesia catholica, gremio suo complectens uniuersas. Totius ecclesiæ caput Christus est, qui est super omnia deus benedictus in secula. Regem habet inuisibilem, quia mons est inuisibilis, non potest ostendi digitis, hic est mons Sion: sicut nec Christus ostendi digito potest, hic est Christus. Vbicunque fides est euangelica, ibi mons est Sion. Sed operæ precium est audire, quomodo filius regnet in monte sancto patris. Præcipua regis autoritas in ædictis est ac legibus. Nostri regis gladius est doctrina patris, prædicans, inquit præceptum eius: siue iuxta Hebraicam ueritatem: Annunciabo dei præceptum. Terræ principes, leges iniquas, & impias ferunt nonnunquam. Pharisei docent traditiunculas hominum, suo compendio seruientes. Philosophi docent humanas inuentiunculas, in quibus ipsis magnopere dissentiunt inter sese. Rex Sion nihil humile, nihil uafum, nihil falsum docet, sed è sublimi prædicat præceptum domini dei. Sunt præcepta Philosophorum, sunt præcepta Mosi, sunt præcepta Phariseorum, sunt regum permulta, sed unicum est præceptum domini, quod peculiariter annunciat rex noster Sion. Quod nam est illud? Mutuæ charitatis. Hoc est præceptum, ut diligatis inuicem. Iam ne satisfactum est præcepto, si diligamus inuicem? Nondum, sed adiungitur: Sicut dilexi uos. Ille pure, ille gratis, ille usque ad mortem dilexit nos. Quicquid docet lex ac prophetæ, charitas euangelica summam complectitur. Quisquis toto pectore diligit deum, is eidem & fidit, & de promissis illius bene sperat, & obseruat ne quid committat, quod illum offendat. Merito igitur Paulus è tribus heroicis uirtutibus primas tribuit charitati, quod hæc fidem etiam & spem complectatur. Charitas omnia credit, omnia sperat. Sed nihil, inquires, audio de operibus. Non est ociosa charitas: imò nihil agit perperam, sed nunquam cessat in officio. Hoc est igitur unicum illud, & peculiare præceptum dei patris, quod filius ita suum appellat, ut tamen autoritas defertur patri, cum quo habet omnia communia. Testatur hoc & in euangelio: Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me, uidelicet patris. Poterat Christus orbem sibi subigere uiribus & armis. Impetrasset à patre multas legiones angelorum, nisi maluisset seruare quàm uicisci,

cisci: sed ita uisum est doctrinæ cœlesti, subijcere patri mundi celsitudi-
 nes omnes. Notauit & hoc Esaias in loco, quem paulo ante retuli: Ve-
 nite ascendamus ad montem domini, & ad domum dei Jacob, & doce-
 bit nos uias suas, & ambulabimus in semitis eius: Quia de Sion exi-
 bit lex, & uerbum domini de Hierusalem. Audis gladium pertingen-
 tem usque ad compages medullarum, & usq; ad diuisionem spiritus.
 Et hoc indicat sequens prophetæ sermo: Et iudicabit gentes, & arguet
 populos multos. Quomodo iudicabit? Proditâ ueritate. Quomodo
 arguet? Reuictâ falsitate. Luce euangelica proditæ sunt tenebræ mun-
 di. Nunc audi quid sequatur ueritate cognita, pro contentione, quæ
 superstitionis & arrogantia comes esse solet, succedet studium pacis,
 quæ peculiaris est nota Christianorum: Et constabunt, inquit, gladios
 suos in uomeres, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra gen-
 tem gladium, neque exercebuntur ultra ad prælium. Quam ob rem?
 quia cognita maiestate noui regis, omne mundi supercilium sese sub-
 mittet, fietq; quod paulo post scribit idem propheta: Oculi sublimes
 hominis humiliati sunt, & incuruabit altitudo uirorum. Exaltabitur
 autem dominus solus in die illa. Et rursus aliquanto post: Et incurua-
 bitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo uirorum, & eleua-
 bitur dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur. Aequum
 est ut euanescant idola, hoc est simulacra, uanæque rerum umbræ,
 postea quàm illuxit ueritas. Aequum est, ut consilescat omnis tumor
 humanæ philosophiæ, postea quàm cœlestem doctrinam annuncia-
 re cœpit ille, de quo solus testificatus est pater: Hic est filius meus di-
 lectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite. Par est, ut cri-
 stam ponat arrogantia mortalium, postea quàm auscultare cœpit
 illi, qui dicit in euangelio: Discite à me, quia mitis sum, & humilis cor-
 de, & inuenietis requiem animabus uestris. Sunt qui interpretentur
 hoc ipsum esse præceptum patris, ut filius mundo declaret se uere
 esse filium dei, ut per filium glorificetur pater. Quorum sententiam
 equidem non reijcio. Vide autem ut oraculum Euangelicæ narra-
 tionis concinit. Illic legis: Hic est filius meus dilectus. Hic: Dominus
 dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Si tanta fuit au-
 toritas Mosi, Helix, Helisei, Esaiæ, aliorumque ueterum prophe-
 tarum, qui nihil aliud erant quàm serui & præcones, quantam o-
 portet esse auctoritatem filij, præsertim eius, qui non uulgari more

Hodie ge-
 nui te.

sit filius per adoptionem, quemadmodum alij complures, sed singulari & incommunicabili ratione. Qui natura filius dei dicitur, solus est & unicus. Quod autem dixit, hodie, non ad temporis statum refertur, sed ad æternitatem, quæ nec initium nouit, nec fluxum, nec finem. Nobis quæ fuerunt, iam esse desierunt: quemadmodum quæ futura sunt, nondum sunt. Et hoc ipsum quod præsens est, semper est in fluxu. Naturæ diuinæ semper est hodie, semper est præsens, neque quicquam est in fluxu. Ita dei filius semper hodie nascitur à patre, quemadmodum semper est à patre. Et in hanc quidem sententiam interpretatur locum hunc diuus Augustinus: quanquam non negans interim hoc intelligi posse de natiuitate, qua factus homo natus est ex uirgine, quo die sic esse cœpit quod non erat, ut non desineret esse quod semper fuerat. Hilario diuersa placet sententia, quæ docet Christum mystica quadam ratione sæpius à patre nasci, ut nihil interim accedat diuinæ naturæ, sed tantum humanæ: aut in hoc dicatur nasci, quod esse declaratur. Nobis enim quodammodo gignitur, quum hoc illum intelligimus esse, quod prius ignorabamus. Et pater quodammodo gignit, quum palàm agnoscit filium. Porrò quod hic in prophetia pater dicit filio, bis in euangelio legimus. Semel, quum baptizatum in Iordane, primum indicio columbæ, mox propria uoce cômendauit eum omnibus dicens: Hic est filius meus dilectus. Marcus & Lucas sic referunt: Tu es filius meus dilectus. Cæterum quod hic additur, ego hodie genui te, Euangelista habet, in te mihi complacui. Et uidetur euangelicus sermo mire concinere prophetiæ. Nam mea quidem sententia in psalmo recinitur eadem sententia: Filius meus es tu. Hoc infigitur repetitione, ego hodie genui te. Itidem pater: Tu es filius meus charissimus. Hoc inculcat iterans: In te mihi complacui. Deinde quod additur in euangelio, ipsum audite, respondet illi quod est in psalmo, prædicans præceptum eius: Filius meus est, & charissimus atque unicus est, non est quod alium expectetis. Ex me est, & ex me loquetur, ipsum igitur audite, & me audieritis. Eadem uoce glorificauit filium in monte, cum se transfigurasset Iesus coram tribus discipulis. Cuius & Petrus meminit in epistola posteriore: Speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim à deo patre, honorem & gloriam uoce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et hanc uocem nos audiui mus

mus de cœlo allatam, quum essemus cum ipso in monte sancto. Rur-
sus quum Iesus oraret patrem, ut nomen suum glorificaret per filium,
uenit uox patris de cœlo dicens: Et clarificaui, & iterum clarificabo.
Et hæc uox erat maiestatis plena. Nam qui audierant, partim dice-
bant, tonitruū factum est: alij, angelus domini loquutus est ei. Quem
admodum filius morte sua glorificauit patrem, ita pater uicissim resur-
rectione glorificauit filium, non quod illi quicquam accesserit nouæ glo-
riæ, sed quod gloriam quam semper habuit apud patrem, habere cœ-
pit & apud homines. Ad eum igitur diem quem fecit dominus, in quo
resuscitauit filium suum ex mortuis, referuntur hæc prophetæ uerba:
Ego hodie genui te. Non legitur hæc uox iterum audita: Tu es filius
meus charissimus, sed ipsa re loquutus est hic pater. Glorificauit enim
iterum, sicut promiserat filium suum, postea quàm lapidem, quem
reprobauerunt ædificantes, collocauit in capite anguli, uirtute diuina
resuscitans eum, ut esset primogenitus ex mortuis. Subindicat enim
apostolus Paulus, illum quodammodo renatum, quum appellat pri-
mogenitum ex mortuis. Primogenitus erat omnis creaturæ, quum
per illum conderet uniuersa, sed declaratus princeps & autor, resurre-
ctionis factus est primogenitus ex mortuis, & rursus audit à patre:
Ego hodie genui te. Genuit enim illum immortalitati, qui mortalis
erat natus ex uirgine. Et ne cui uideatur hæc interpretatio coactor, ma-
gisq; niti commentis hominum, quàm scripturæ canonicæ, Paulus in
actis apostolicis, Iudæis prædicans Christum, hunc psalmi præsentis
uersiculum ad resurrectionis diem accommodat: Cumq; inquit, con-
summasset omnia quæ de ipso scripta erant, deponentes eum de li-
gno, posuerunt eum in monumento. Deus uero suscitauit eum à mor-
tuis tertia die, qui uisus est per dies multos ijs, qui simul ascenderant
cum eo de Galilæa in Hierusalem, qui usque nunc sunt testes eius ad
plebem: Et nos uobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros re-
promissio data est. Quoniam hanc deus adimpleuit filijs uestris, resur-
scitans Iesum, sicut in psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu,
ego hodie genui te. Quod autem suscitauit eum à mortuis, non am-
plius reuersurum in corruptionem, ita dixit: Dabo uobis sancta Da-
uid fidelia. Quid est igitur, filius meus es tu? Declarauit mundo te esse
filium meum. Quid est, hodie genui te? Hodie te consecraui immor-
talitati. Hodie te feci primogenitum ex mortuis. Hodie tibi dedi o-
mnem potestatem in cœlo & in terra. Hodie feci ut mundus intelligat
te sedere mihi à dextris, participem monarchiæ totius mundi. Hodie
te clarificaui

Postula à
me &c.

te clarificauit claritate quā semper apud me possedisti. Atq; ut omnes intelligant te esse uerum & unicum filium meū, hæredem te feci, & con-
 sortem regni mei, principem regni Euangelici. Postula à me & da-
 bo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos ter-
 ræ. Tradit pater omne ius ecclesiastici regni filio. Superest ut ille per-
 gat Euangelicæ doctrinæ præsidio totius orbis nationes subigere di-
 tioni paternæ. Subigit autē non in hoc ut perdantur, sed ut salui fiant.
 Subiguntur nō in tyrannicam seruitutem, sed in libertatem filiorū dei.
 Non ambit Christus regnum huius mundi, qui iuxta naturam etiam
 humanam factus est rex regum, & dominus dominantium. Sed Euan-
 gelicum regnū ambijt à patre, ut totum mundum assereret à tyranni-
 de peccati, & dicto audientem redderet patri cœlesti, qui non uult mor-
 tem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Si quæris, ubi filius popo-
 scerit hoc à patre? Audi ipsum patri loquentem in euangelio Ioannis:
 Pater uenit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te. Sicut
 dedisti illi potestatem omnis carnis, ut omni quod dedisti ei, det uitam
 æternam. Et ne quis putaret illum nihil à patre petere præter gentem
 Hebræorū, unde tum discipulos collegerat, adiecit: Non pro his rogo
 tantū, sed & pro eis, qui credituri sunt per uerbū illorū in me, ut omnes
 unū sint sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unū sint, ut
 credat mūdus quia tu me misisti. Quos autē terminos præscripsit præ-
 dicationi suorū discipulorū? Ite, inquit, in orbē uniuersum, & prædicate
 euangeliū omni creaturæ. Quid exigent, aut quales leges præscribēt pa-
 cis? Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Sic uindicatur
 regnum Euangelicum, ut omnes unum sint in nobis, sicut tu in me, &
 ego in te. Prædicauit tuū præceptum, nec usq; deflexi à uoluntate tua.
 Qui in me credent, obtemperabunt doctrinæ meæ, ac per me meosq;
 prouocati, submittent se uoluntati tuæ. Itaq; tandē tradam tibi regnū
 trāquillū, & omnis expers rebellionis, quēadmodū in cœlis, nemo repu-
 gnat uoluntati tuæ. Cæterū quod dixit: Dabo tibi gentes hæreditatē
 tuā, Augustinus in eo quod sequitur, & possessionē tuā terminos ter-
 ræ, putat eandē sententiā repetitā, licet euidentius expressam. Sed Hila-
 rius dissentit, argutās pluribus uerbis, aliud esse qd' terminat, aliud qd'
 terminat. Extremas autē terræ partes ambiri diuersis elemētis, qui terrā
 terminēt superne aëre, inferne pfundissimis aquis, quas appellat abyssos,
 & his esse suos incolas, nō mortuos, sed uiuos. Atq; huc deflectit il-
 lud Pauli: Vt in nomine Iesu omne genu flectat, cœlestiū, terrestriū, &
 infernorū, & omnis lingua cōfiteatur, quia dominus Iesus in gloria est
 dei

dei patris, præsertim quum simili forma scripserit autor apocalypsis, quod nullus neque in cælo, neq; super terram, neque infra terram repertus sit, qui dignus esset aperire librum obsignatum. In hanc fermè sententiam Hilarius. Mihi magis arridet, ut intelligamus iuxta sententiam Augustini, regnū Euangelicum porrigi quaquà uersum, usq; ad extremas orbis nationes. Iuxta illud: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Suspicio tamē Hilarium hoc suxisse ex cōmentarijs Origenis, qui nō nihil attingit alicubi, de liberandis ijs, qui damnati sunt apud inferos, deq; dæmonijs redimendis. Cæterū præterq; quod coactum est, terminos interpretari, quod foris ambit rem, quanq; ita loquimur nōnunq;: ut quū dicimus terræ terminū esse Oceanū, aut aëris terminū esse globum lunæ, nec uerum est superne terræ regi aëre inferne abyssu, quū undiq; terræ inhæreant aquæ, & undiq; terrā ambiat aër. Et si danda sit certa sedes inferis, probabilius sit eos in intimis terræ uersari, qd' centrū uocant, q; in abyssis aquarū. Porrò regiū nomē, quod apud homines amplissimæ potestatis habet significationē, & terminos terræ, qbus ditionē latissime porrectā significat, ut latius porrigi nō possit, opponit imbecillitati corporis humani, quæ scandalo fuit Iudæis, & angustia gentis Iudaicæ, ultra cuius fines illi nolebant regnū Euangelicum proferri. Vtrunq; nomen congruit in Christū, & regis, & sacerdotis. Siquidē Melchisedech, qui typum gessit Christi, rex iusticiæ interpretatur, & rex Salem, hoc est, rex pacis fuisse describitur. Negat quidem Christus regnū suum esse de hoc mundo, non quod non esset dominus omniū, sed quod tum pro tempore stuerit exhibere suis discipulis imaginem Euangelici principatus. Satellitium inerme secū circūferabat, adeo nullas habebat arces, ut ne diuersorium quidē haberet propriū, ubi caput suū reclinaret, beneficijs subiebat populum, gladio sermonis Euangelici iugulabat impias cupiditates, ut interfecto homine improbo, renasceretur homo nouus, ac deo dignus. Vicit tolerantia, uicit moriendo. Cæterū post resurrectionem regalia loquitur: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Nec tamen in Euangelio regis nomen abnuic, tametsi apud Pilatum regni genus distinxit. Nam interrogatus an rex esset, respondit: Tu dixisti, fugitans responsionis arrogantiam, nō inficiens tamen ueritatē. Quin & ipse in cruce pendens, regia tū audit, tū loquitur. Ait latro: Memeto mei dū ueneris in regnū tuū. Cui respōdet Iesus: Amē dico tibi, hodie mecū eris in paradiso. Talis describitur & uatū ænigmatis: Ecce, inquit Zacharias, rex tuus ueniet tibi iustus, & saluator. Sed ne tyrannicum ac superbum

ac superbum regnū imagineris, adiecit: Iustus & saluator, ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Mox ostendit mansuetudine, non uolentia regnū Euangelicum latissime propagandum: Loquetur, inquit, pacem gentibus, & potestas eius à mari usq; ad mare, & à fluminibus usq; ad fines terræ. Itidem Esaias: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius, & uocabitur nomē eius admirabilis, consiliarius, deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Habes regnū, & regni genus, longe diuersum à regno mundano. Nunc audi ditionis amplitudinē: Multiplicabitur eius imperiū, & pacis non erit finis. Terræ principes sanguine propagant imperium suū: & dum uicissim alius alium protrudit ac repellit, bellorū nullus est finis. Nunc accipe magis regalia: Super solium Dauid, & super regnū eius sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio & iusticia. Vbi iudiciū audis & iusticiam, excluditur tyrannis. Nunc audi regnū æternū: A modo & usq; in sempiternū. Ille sacerdos erat in æternū sequundū ordinē Melchisedech, semel immolata uictima, post quā nō esset opus alia. Rex item est in æternū, quia immortalis est, ut successorem nō admittat: Sedet in throno deus in seculum seculi, moderans uniuersa nutu suo. Sed nōdum undiq; pacatū est illius regnū in terris. Tolerat & trahit adhuc ecclesiæ sagena permixtos bonos ac malos pisces: tolerat zizaniā admixtam tritico. Et Paulus clamat multos esse antichristos. Tolerat mēbra imbecillia, Adhuc in nobis cupiditates carnis rebellionem mouēt aduersus spiritū. Verū ubi subiecerit sibi omnia, & tradiderit regnū deo & patri, tunc perfecta pax habebit omnia. Atq; hæcenus prophetiæ sermo satis quadrat in Christū nostrū, qui quū esset summus ac dominus omniū, tamen demisit sese, quo suis apostolis, & apostolorū successoribus ostenderet mansuetudinis ac lenitatis uiam: Quod oporteat ecclesiastici regni proceres ab omni specie mundanæ tyrannidis procul abesse. Verum in his quæ sequuntur, quoniā sæuitiam & austeritatē quandā sonare uidentur, magno opere sese torquent interpretes, quomodo competant in Christum illum nostrū, pacis, mansuetudinis, & humilitatis magistrum, simul & exemplar. Postq; enim illi tradiderat gentes, hæreditatē, & possessionē terminos terræ, subiicit: Reges eos in uirga ferrea. Tanq; uas figuli confringes eos. Multis hoc ipsum uerbum, reges, prima specie uidetur durius ac uolentius. Nam à regis nomine olim liberarū ciuitatum aures abhorrebant. Sed formidabilius etiā sonat quod sequitur, in uirga ferrea. Virga minax uocabulum est, quod exasperat etiā additum ferrea.

Reges eos.

Iam

Iam his quoque uidetur immitius, quod sequitur: Tanquam uas figuli confringes eos. Quid enim crudelius, quam in hoc accipere postulatam gentium possessionem, ut eas funditus, & irrecuperabiliter perdas? Nam fictile uas semel contritum restitui non potest. Hæc species crudelitatis, quoniam multum abhorret à mansuetissimis moribus, & mitissima doctrina Christi, breuiter ab eius regno, qui dicit: Tollite iugum meum super uos, & inuenietis requiem animabus uestris: iugum enim meum suauis est, & onus meum leue. Varijs rationibus ueteres conati sunt sese ex hac difficultate extricare. Quod si locum hunc iuxta sensum historicum accipias, recte uerbis asperis significatur impietas Iudaicæ gentis, qua pertinacissime rebellauerunt Christo, miserabili excidio punita. Quia non cognouerunt tempus blandæ uisitationis, irruit tandem in eos seuera uindicta dei, qua gentem rebellem non solum flagellauit acerbissime, uerum propemodum usque ad internicionem deleuit. Alij referunt ad extremi iudicij diem, cuius terrore nunc interim reuocat illos à pertinacia peccandi. Quod si perstiterint tumultuari, & conspirare aduersus dominum, qui nunc blande inuitat ad resipiscenciam, futurum est, ut æternæ uindictæ uirgâ ferream sentiant, & æterno cõterantur exitio. Hunc utrunque sensum attingit Hieronymus, & tertium insuper duobus indicatis uerbis, quem solum sequitur Aug. Nec abhorret Hilarius, qui multis modis mitigare nititur sermonis acerbicatem. Primum quod regere non sit tyrannicum, sed recta ratione, & ad legum regulam moderantis, quod & alijs tribuitur Christo. Exiet dux, qui regat populum meum Israël. Sed mitius etiã sonat Græca uox, qua sunt usi septuaginta interpretes. Est enim *ποιμαίνεις*, hoc est pascet, siue pastorum more reges. Idem pollere dicunt uocem Hebraicam sermonis eius non imperiti. Christus enim pastor est bonus, qui tanto affectu curat pascitque gregem suum, ut animam etiam suam impenderit nobis ouibus pascuæ suæ. Iam uirga non semper instrumentum est supplicij, sed insigne regni, quod regis sit officium populi mores ad legum disciplinam dirigere, ne deflectant ab honesto, sicut alibi legis in psalmo: Virga æquitatis uirga regni tui. Hoc igitur hic uirgam dicit, quod Græci dicunt sceptrum. Porro quod addidit ferrea, non sonat tyrannicum imperium, & austerum, sed solidam, perpetuam, incorruptam, & nulli cessuram autoritatem. Qui ad regulam humanarum legum uitam instituunt, sæpenumero deflectunt à recto. Cæterum quisquis temperat uitam suam ad regulam Euangelicæ doctrinæ, nunquam aberrabit à pietate. Hæc uirga leuis est obedientibus, rigida contumacibus: ferream sentiet, qui impegit, non qui obsequitur.

dum Christus est solidus ille lapis, tutum refugiū ihs, qui institerint, cæterum conteritur, quisquis in illū impegit, aut in quem ille deciderit. Non mirū igitur, si Christus solus rex omnium habet uirgā, quū Paulus huius seruus ac dispensator uirgam habeat, qua cōminatur Corinthiis, ni resipiscant: Quid uultis, inquit, in uirga ueniā ad uos an in charitate & spiritu māsuetudinis? Quid est, quod cōminatur Apostolus? Num se satellitio cinctum uenturū in ecclesiam cū uirga prætoria? Nequaquā, sed ut pater amantissimus lenitate conabatur suos filios emendare. Cæterum erga contumaces minatur sese exerturum auctoritatem apostolicam, hoc est, acriorem ac publicam obiurgationem, aut si res ita postulet, excommunicationē. Virgam expediuit, quū satanā traderet eum, qui patris uxorem habuerat pro sua, & hanc minatur Corinthiis, quum ait: An experimentum quæritis habitantis in me Christi? Vtus est hac uirga Paulus in actis apostolicis aduersus Elimam magum, qui resistebat Euāgelico sermone, quū ait: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iusticiæ, nō desinis subuertere uias domini rectas? Et nunc ecce manus domini super te, & eris cæcus, nō uidens solē usq; ad tempus. Prompsit & Petrus uirgam suā, quum dicit Ananiæ: Anania, quum tentauit satanas cor tuū, mentiri te spiritui sancto, & fraudare de precio agri? Ad quam uocem Ananias cecidit & expirauit. Atq; idem accidit uxori, consciæ fraudis huius: quanquā huius supplicij Petrus alioqui mitissimus denunciator erat, nō autor. Habent igitur & apostolorū successores uirgam, non qua ulciscantur priuatas iniurias, sed qua corrigūt & obiurgāt rebelles, & obliuiscuntur Euāgelico profectui. Sed hanc raro proferunt, nec aliās, quā quum tentatis omnibus cogit necessitas ad extrema remedia descēdere. Quatuor aut quinque Paulus tradidit satanæ: unū qui rem habuerat cum uxore patris, magno cum probro totius ecclesiæ, quod eam palām haberet domini uxoris loco, hunc ad tempus tradidit satanæ, hoc est, uirari iussit, ut pudore correctus resipisceret. Sed mox uirgæ seueritatē temperat spiritu lenitatis. cōmendans eundem, ut correctū reciperent in uisceribus charitatis, & consolarentur eū, ne grauiore mœrore pudefactus absorberetur. Tradidit Hermogenem & Phygellum, sed pertinaciter aduersatos Euangelio, ut discerent non blasphemare. Atq; hi uere dicere poterant: An experimentū quæritis habitantis in me Christi? Sanabant ægrotos, excitabant mortuos, nihil non tolerabāt pro Euangelio Christi, tot hominū milia lenitate sua pertraxerant ad Euangelicā professionem, & tamen uirgam nō habent, nisi correptionis, & si pertinacia pec-

cantis

cantis cogit experiri extrema excommunicationis, quæ nihil aliud, quæ vitari iubebat inemendabilem, ut si pudore non corrigeretur, certe ne plures inficeret suo contagio. Quàm non referunt horum exemplum quidam, qui non uirgam tantum apostolicam, sed carceres habent, catenas habent, confiscationes bonorum, habent & brachium seculare, denique bombardas habent, & armatum satellitium, imò & uenena habent, alijsque mille terroribus armati sunt, quibus priuatam iniuriam ulciscantur uerius, quàm Euangelij. Nec interim docent quenquam, nec blande monent, nec omnino quæquam ad Christum pertrahunt, quum tam multos perdant se uicia malisq; moribus suis. Orandus est igitur Christus pastorum princeps, ut hos quoque regat in uirga ferrea, ut auctoritatem suam, ad exemplum apostolorum potius quàm tyrannorum temperent. Sequitur: Tanquam uas figuli conteres eos. Nihil uilius luteo uasculo, nihil fragilius. Et tamen qui pii sunt, domini thesaurum possident in uasis fictilibus, & hæc licet lutea domus, si caste uiuimus, templum est spiritus sancti. Sed nihil intolerabilius, si luteum uasculum erigat sese contra deum figulum. Nec enim tam lutum est in potestate figuli, fingentis, refingentis, & comminuentis arbitratu suo, quàm homo est in manu dei. Ac luteum uas, dum uuida est argilla, si frangi contigerit, est reparabile. At si posteaquam semel sole aut igni obduruit, coteratur, perijt irreparabiliter. Quàm diu sumus in hac uita, argilla sumus humida, frangimur, sed refingi possumus, si dignetur figulus admouere manum. Aegre tamē restituuntur, qui longa peccandi consuetudine obduruerunt, & tamen nulli desperandum. Quod apud homines est impossibile, possibile est apud deum. Si semel conijciat in gehennam, nulla reperandi spes, si hic conterat uas inutile per penitentiam, si hic deiecerit, per humilitatem animi, tunc fiet illud, quod legimus in alio psalmo: Cor contritum & humiliatum deus non despicias, quod si uasi cōtrito ac dissipato accesserit humor lachrymarum, remollescet lutum nostrum, & deus pro sua clementia dignabitur refingere penitentem, ac pro uase putri, restituere uas honorificum, & aptum in usus domini. Felices qui conteruntur ab hoc figulo, felices qui occiduntur ab hoc rege, felices qui percutiuntur huius gladio, felices qui castigantur huius uirga. Occidit in nobis ueterem hominem, ut uiuat nouus: percutit gladio spiritus, qui est sermo dei, ut omnes impias cupiditates amputet ab animo consecrato spiritui cœlesti. Percutit uirga ac prosternit, ut erigat. Sic percussus est Saulus. Concidit persecutor ecclesiæ, & surrexit præco salutis æternæ. Conteritur in nobis

Ex nunc reges
intelligite.

quicquid de peccatore limo primi parentis contractum aut inolitum est. Conterit ueteris hominis lutulenta negocia, conterit terrenas cupiditates, ut posthac excocti charitatis igni, ducamur, agamurque spiritu dei. Atque hactenus quidem magnitudine potestatis & supplicij imminenti acerbitate terruit illos, qui consilijs impijs conspirant, ac tumultuantur aduersus dominum & Christum eius. Nunc clemens rex uia indicat, qua possint effugere poenam, & consequi felicitatem: Et nunc, inquit, reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Quod hactenus tumultuatum est aduersus dominum & Christum eius, tamen si crimen atrox est, tamen habet aliquem excusationis praetextum. Moses erat obscurus, nec omnibus praedicatus: philosophi euauerunt in cogitationibus suis: principes terrae, terrena sapiebant: inuoluerat deus omnia peccatis & erroribus, ut omnium miseretur. Sed nunc prodita per Christum & huius apostolos Euangelica ueritate, nolite rebellare spiritui sancto, posthac error erit inexcusabilis. Credite & intelligite, Nisi enim credideritis, non intelligetis. Sola fides praestabit salutem, & semel abolebit, quicquid hactenus peccatum est. Primum occurret dubitatio, qui sint isti reges, quos alloquitur rex Sion, siue deus pater. Si spectes sententiam historiae propiorem, reges illos ac principes alloquitur, qui paulo ante per ignorantiam excacati fremebant, & coniurabant aduersus dominum & Christum eius, qui uarijs suppliciorum generibus excarnificabant praedicatores Euangelicae pacis. Hos reuocat ad sanam mentem, ut tandem ex praedicatione Euangelij cognoscant & intelligant Christum solum esse datum a deo patre, in cuius nomine salutem assequi possint uniuersae nationes, cuique oporteat flecti omne genu. Hactenus erant tempora caliginis, at nunc prodita ueritatis Euangelicae luce, intelligite, & a simulacrorum cultu, ad uerae pietatis studium uosmet ipsos conuertite. Adorandus est, quem uos persequimini: salutem offert, cuius doctrinam abolere conamini: deus est, quem ut hominem incessitis. Rursus iuxta tropologiam dubitari potest, utrum ad prophanos principes pertineat, an ad apostolorum successores, hoc est, episcopos. Ad utrosque pertinere subnotat diuus Hieronymus. Angustinus magis accommodat ad ecclesiasticos, sed ita tamen, ut quod dicit, possit ad utrumque genus hominum accommodari. Nos itaque de utrisque interpretabimur, si prius illum scrupulum discussimus, quam ante fremuerint gentes, & populi meditati sint inania, Astiterint reges terrae, & principes conuenerint in unum, nunc gentium ac populorum nulla sit metio. Equidem opinor, ideo regum tantum ac iudicum fieri mentionem, quod

quod illis emēdatis facile populus sequatur, quæ sunt optima, & tamē cæterorum quoque meminit generali clausula, quum subiungit: Beati omnes qui cōfidunt in eo. Regū igitur est intelligere. Solet enim ferè magnæ fortunæ comes esse stulticia: Et tamen operæ precīū est, ut multum sapiant, qui tot hominum milibus sapiunt, ut plurimū animo cernant, qui tot urbibus prospiciūt. Et magno orbis periculo desipiūt monarchæ, quemadmodum magno orbis bono cordati sunt. Neq; uero satis est nasci, ut principem præstes. Magno studio discenda est ars gubernandi populum, neq; segnius interim postulanda à domino. Proinde deus offensus uitij hominum, ceu grauem quandam pestem minitatur principem stultum. Sic enim loquitur per Esaiam: Et dabo pueros principes eorū, & effœminati dominabūtur eis. Et corruet populus, uir ad uirum, & unusquisq; ad proximū suum. Rursum apud eundem. Iam propitius factus, ut ingens quoddam bonum promittit: Ecce in iusticia regnabit rex, & principes in iudicio præerūt. Ac mox: Nō uocabitur ultra is, qui insipiens est princeps, neq; fraudulentus appellabitur maior. Intellexit hoc cordatissimus ille puer Salomon, qui quū patri Dauid successisset in regnū. Iussus à domino petere quicquid uellet, nec opes petijt, nec gloriam, nec mortem inimicorū, sed cor docile, ut tantam multitudinem sapienter posset moderari. Et tamen Iudææ regnum, quod tenebat Salomon angustum erat præ his regnis, quæ nunc obtinentur à nonnullis monarchis. Nec aliud orat in libro, cui titulus Sapia: Da mihi, inquit, domine sediū tuarum assisricem sapientiam. Mitte illam de cœlis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ ut mecum sit, & mecū laboret, ut sciat quid acceptum sit apud te. Prior huius uersiculi pars pertinet ad iudicium, hoc est, ad eam prudentiæ partem, qua dī iudicamus quid sit optimum factu, altera pars ad sedatos affectus. Reges intelligite, ut dispiciatis quid expediat reipub. erudimini iudices, nam Græcis est παιδ' εὐθητε, quod frequenter nō ad eruditionem, sed ad castigationē morum pertinet. Ductum est enim Græcis à pueris quos seueritate disciplinæ coërcemus. Qui stultus est & iudicio carens, pessima pro optimis eligit. Itidē qui perturbatur, ira, odio, amore, ambitione, libidine, superbia, liuore, quoniam mentis oculum habet perturbatum, nō potest dispicere quid expediat. His igitur perturbationibus uacare est philosophū esse. Nam hoc sensit Plato, qui pronunciauit reip. felicitatē in hoc esse sitam, si qui reges essent, ijdem essent philosophi. Nam quomodo recte imperabit alijs, qui ipse seruit cæcis affectibus? Quomodo recte consulet populo, qui stultas cupiditates habet in consilio? Aug. putat in hoc quoq; uersu repetitam sen-

rentiam uerbis licet diuersis, ut quos prius dixerat reges, mox appeller iudices, & quos prius iusserat intelligere, nūc iubeat erudiri. Atque utinam hoc toties infixisset psalmographus, ut aliquādo inhareret mentibus nostri temporis principum, qui perpetuis tumultibus subinde miscent res mortalium. Quod si quemadmodum Phaëton magno orbis exitio tractauit currū solis, ita stultis & indomitis affectibus monarcha, summā calamitatem inuehit rebus mortalium, Quanto magis oportet eos qui dispensatores sunt mysteriorum dei, abundare intellectu legis diuinæ, & animum habere purgatum ab omnibus malis cupiditatibus. Quomodo possunt dici reges terræ, si terrenis cupiditatibus seruiunt? Infra nos sit oportet, cuius reges dici merebimur. Ergo spirituales, qui quæ sursum sunt sapiunt, quæ sursum sunt quærūt, quorum animus & conuersatio est in caelis, qui terrena calcant amore caelestium, merito iudices terræ dicuntur. Ita Paulus scribens Corinthiis: An nescitis, quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt. Et si in uobis iudicatur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Habes quomodo, quos Christus selegit è mundo, iudices fiant mundi, quoniam ipsa uita docent esse spernendum, quicquid magnifica specie blanditur in hoc mundo. Ac ne uertant in superbiam, quod appellauit eos reges & iudices terræ, subiicit: Seruite domino in timore, & exultate cum tremore. Præstat hoc ingens autoritas regibus, ut neminem metuant, sed metuantur ab omnibus, & hinc sæpenumero putant sibi licere, quod libet. Id ne fiat, ostēdit quem debeant & ipsi timere, Sunt reges populi, sed communem habent regem in caelis, Non uocantur in ius ab hominibus, sed tamen sistendi sunt cum alijs ad tribunal æterni iudicis, Dominantur plebi, sed communem habent dominum in excelsis, cuius auctoritatem ac uindictam nunquam effugient. Reges ergo nolite freti potestate uestra, spernere caelestem dominum, sed seruite ei in timore. In sacris literis, seruire plerūque colere est. Coluistis idola, coluistis mundum, nunc colite dominum. Colitur autem obseruandis illius præceptis, & hoc in timore, ut circumspecti semper caueant, ne qua in re offendant dominum omnium. Sunt principes, qui colunt dominū audiendis sacris, aut dicendis stans precibus, quas dicunt horarias: nō dico quod hac in parte laudādi non sint, sed si interrim expilant pauperes iniquis exactionibus, si ob pecuniam cōmittunt magistratus improbis & indignis: si quæ debentur usibus egentium, conuerrunt in fiscum suum: si opprimunt infontes, & fauent uolentis: si obliti iurisiurandi, sua tyrannide premunt libertatem reipublicæ.

*Seruite domino
in timore.*

blicæ, Si ob ambitionem, iram, aut alias cupiditates suas bellorum tumultibus inuoluunt mundum, non seruiunt domino in timore. Etenim si uerè illum timerent, si sibi persuasum haberent, se de singulis horum rationem reddituros apud tribunal æterni, & ineuitabilis iudicis, si hoc grauiores daturus pœnas, quo maiorem potestatem gesserint in terris, si cum impijs audituros & illam uocem: Ite maledicti in ignem æternum, non tanta securitate facerent, quod animo collibitum est. Iam ne quod dictum est: Seruite domino in timore, uideretur ad miseriam pertinere, subditum est: Et exultate. Non est infelix seruitus seruire domino, nec ea res dehonestat dignitatem uestram, sed ornat. Olim seruibatis ligno & lapidi, metuebatis Iouem & Neptunum, aut homines uita defunctos, aut noxios dæmones, nunc seruitis regi seculorum deo, & eum metuitis offendere, qui offensus solus potest, & animam & corpus in gehennam mittere. De tali seruitute, de tali domino exultate, ad cuius præceptum si moderati fueritis potestatem uestram, ille pro fideliter administrato regno terreno, referet uobis immortalitatem in regno cœlesti. Sed rursus ne hoc ipsum uergeret in effusionem temeritatis, oportune adiecit: Cum tremore. Ingens est præmium, sed difficilis est regia functio, quod multa sint quæ illos ad licentiam impellant. Ipsa magnitudo potestatis. Nam ferè fit, ut cui licet quod uult, plus uelit quàm licet. Ad hæc familiarium assentatio, cui pesti potissimum obnoxia est magnatû conditio. Postremo in tam uarijs negociorû agminibus uel ignorãtia, uel oscitantia. Plurimum itaq; metuat dominû oportet, qui neminẽ timet hominum, & ubiq; cauti circumspectiq; uigilent, qui non dormitant, nisi magno reip. malo. Proinde repetit & inculcat, quod iam semel atque iterum dixit: Apprehendite disciplinam. Quo quidem loco Græcis est non καταλαμβάνετε, sed δρᾶξάθε, quod est proprie ueluti cursu fugientem assequi. Hoc celeriter, hoc rebus omnibus omissis agendum, ut accipiant disciplinam, nisi malunt deponere regnû. Imò hoc diu meditandû ijs, qui regno destinati sunt. Nõ uacat illis bonam ætatis partem perdere alea, poculis, scortis, uenationibus, peregrinationibus, pōpis, alijsq; nugis. Quicquid temporis datur, hoc totum breue est regibus ac magnatibus apprehendendæ disciplinæ. Sera aut & nimio constans est sapientia principum, quæ rerû usu colligitur. Male agetur cū genere mortalium, si principes gerendis diu bellis, tandem senes intelligent bellû esse rem om̃ibus modis pestiferam etiã uictori. Si tum deniq; discent, non esse quibuslibet credendos magistratus, ubi uiderint

republicam labefactatam illorum culpa, si tãdem discent facere edicta, ubi senserint edicta temere prodita, cessisse in perniciem reip. Si crebro decepti discent non esse fidendum adulatoribus. Atq; item de cæteris regum aut præsulum officijs. Vnde igitur mature licebit apprehendere disciplinam? Celerius è libris hauriuntur decreta disciplinæ regiæ, quàm experimentis: citius è spectatis & integris consiliarijs discitur, quàm periclitandis rebus. Diuus Thomas episcopus Cantuariensis, quum esset ad eum honorem autoritate regis admotus, ipse uero hactenus magis in aulicis negocijs, quàm in sacris literis fuisset detritus, intelligens quantum oneris suscepisset in humeros, tanta celeritate properauit apprehendere disciplinam, ut quum in ea gente solenne sit, ut Archiepiscopus ille totius regni primas, proceres aulicos accipiat conuiuio, magnatibus suas mensas affatim instrueret ñs rebus, quibus animo obsequerentur suo, ne parcus aut sordidus uideretur. Cæterum ipse ad suam mēsam neminem admisit præter eruditos aliquot. Toto conuiuio lector sonabat ad aurem, aut si quid incidisset, de sensu scripturæ disputabatur. Adeo nullum tempus patiebatur sibi interdiceri, quod non daretur apprehēdendæ disciplinæ. Vtinam hos uersiculos episcopi nostrorum temporum omnes frequenter psallant: psallant autem non solum spiritu, uerum etiam mente. Id sanè referret populi, cuius curam gerūt, sed peculiariter etiam ipsorum. Quid enim sequitur: Ne fortè irascatur dominus, & pereatis de uia iusta. Periclitatur plebeius, qui incidit in iram regis, sed grauius periclitatur rex, qui incidit in iram domini. Rursus iram iustam ultionem appellat. Incidit autem quisquis aberrat ab illius disciplina: Est uia domini recta, & sunt uia peruersorum à sinistris, quas ignorat dominus. Apud nos non semper perit, quisquis deflexit à recta uia, sæpe nihil aliud quàm dispendium facit, nonnunquam error saluti fuit. Cæterum quicumq; deflexit à uia domini recta, perit, etiã si non perit. Qui manet in Christo, non aberrabit, ipse est enim uia, quæ ducit ad uitam, in hoc manet, quisquis ad illius doctrinam & exemplum instituit uitam. Diuus Hieronymus in cōmentarijs admonet apud Hebræos sermonem esse anticipē, quū quod septuaginta uerterūt *ἀξάθε παιδείας*, dicat uerti potuisse adorare, uel osculamini filium: siue, ut ipse uertit iuxta ueritatē Hebraicā, adorete purè, quoniã ueteres osculo adorabant. Septuaginta locis aliquot pro adorete uerterūt *καταφιλίσατε*. Bar aut præsertim apud Syros filiū sonat, apud Hebræos pure, & ut nonnulli sentiūt triticū. Verū in his barbari sermonis Labyrinthis nō est animus magnope distorti queri. Iudæi qui promissum filiū tot seculis expectarūt, maluerūt occidere

dere

dere quàm adorare, & ideo uolentes suam constituere iusticiam, per opera legalia, perierunt à uia iusta, quæ est Christus Iesus. Et adorabant quidem deum, sed non pure immolabant, uictimas: lauabāt corpus & calices, sed animus intus scatebat omni spurcie malarū cupiditatum, iræ, liuoris, auariciæ, superbiæ. Hinc est quod apud Esaiam magno stomacho auersatur illorū dies festos, uictimas & sabbata. Vult enim adorari pure, hoc est, puritate spiritus. Spiritus purissimus est, & puro spiritu uult coli, potius quàm uictimis. Non enim pure adorant filium, qui suis operibus ascribunt salutem, quum per Euangelium fidem & gratiam salus æterna detur omnibus. Deniq; nō adorat pure, qui patrem honorat, cuius filium afficit contumelia. Qui filium nō habet, nec patrē habet. At ne lentitudo uindictæ diuinæ pariat illis securitatem, addit: Quum exarserit in breui ira eius. Dum differt ultionē, *cū exarserit in breui.* quodammodo dissimulat iram suam dominus, lenitate sua nos inuitans ad pœnitentiam, patienter expectans, si fortè resipiscat peccator, & uiuat. Sed illud nobis incertū an subito exardescet illius ira. Quod enim dixit in breui, septuaginta uerterunt ἐν τάχα, repētinum quiddā atque inexpectatum significat. Nam siue intelligas de die illo supremo, ueniet & ille ueluti nocturnus fur, & obrepet inexpectatus: siue de die mortis cuiusque, frequenter & ille opprimit inopinantes atque inter oscitantes. Nemo tam iuuenis est aut ualidus, nemo tam potens, ut possit sibi crastinum polliceri. Summos etiam orbis monarchas mors inopinata tollit è mēdio. Sic pridem in medio rerum successu periit Philippus Maximiliani Cæsaris filius. Sic Leonem decimum, quum omnia Romæ perstreperent triūphis & gratulationibus, subito mors exemit rebus humanis, quò transtulerit incertum: & in terris quidem à nemine poterat reprehendi, sed ipse nouit quàm bonam causam habuerit apud tribunal Christi. Iugiter itaq; uigilādum, nequando excidamus à uia iusta. Semper habeamus bonam cōscientiam apud deū, ut quādocunq; uenerit dies mortis, possimus de illius bonitate cōfidere. Tunc em̄ infelices erunt, qui hic fidūt opibus suis, potētiae suæ, fortunæ, diuitijs, benefactis suis. Sed beati omnes, qui cōfidunt in domino. Cæterū in morte, qui poterūt confidere in domino, qui tota uita cōfisi sunt mūdo? Hæc fiducia tametsi potissimū nascitur ex agnita demētia dei, tamē non cohæret cū animo peruerso, sibiq; male conscio. Maledictus est, qui confidit in homine. Stultus est, qui confidit in diuitijs. Sic em̄ audit diues ille in Euāgelio: Stulte, hac nocte repetūt abs te animā tuā, & hæc quæ parasti cuius erunt? Iudaicum est fidere suis operibus.

Tametsi

Tametsi duplicia sunt opera, Iudaismi & charitatis. Illis periculose fidentur, nisi hæc accesserint. Rursus & horum inanis est fiducia, nisi diffusi meritis nostris, sacram, quod aiunt, ancoram iecerimus in immensa bonitate dei. Notauit emphasim sermonis diuus Augustinus. Quum enim terrorem incussisset malis dicens: Cum exarserit in breui ira eius, non adiecit, securos fore bonos, sed beatos. Non enim hi solum liberabuntur à periculo, uerum etiã æternam beatitudinem consequentur, si deserint rebellare Christo domini, si cõturbati metu æterni supplicij agnouerint hunc esse regem cœli & terræ & inferorũ, caput & pastorem totius ecclesiæ, extra quam nulla est speranda salus, ad huius præceptũ esse uiuendum, hunc esse dei filium deum & hominem, cuius potestati nemo possit resistere, cuius uindictam nemo quãlibet potens possit effugere, si contempserit illius præcepta. Si coluerint hunc reuerenter & circumspecte, si in hoc glorientur, sed interim cum tremore, Si totis studijs huius doctrinam arripuerint & in ea perseuerauerint, simul atque repente uenerit ille dies domini, magnus & terribilis, tum apparebit illorum infelicitas, quos hic mundus felicissimos iudicauit, & beati declarabuntur omnes, qui non posuerunt fiduciam suam in huius mundi præsidijs, non in operibus suis, sed in bonitate domini Iesu Christi. Iam tempus est, ut ad proximum psalmum transeamus, idcirco faciemus aspirante spiritu Iesu Christi, si prius ostenderimus mysticũ huius psalmi sensum latius & ad uarias personas, uariacq; tempora proferri posse, sic ut hodie quoq; ad unumquemq; nostrum pertineat, Primum sensus historicus, tametsi friget quoties ad allegoriam acceditur, tamen frequenter & plurimũ adfert lucis, & gratiæ non parũ addit sensui mystico. Huius rei si quis uolet experimentum capere, legat Arnobij commentarium in psalmum Dauid, deplorantis peccatum suum, cuius initium: Miserere mei deus secundum magnam misericordiam tuam. Nec tamen est necesse, ut omnes uaticinij partes ad amussim quadrent, uel historico sensui, uel allegorico, quod sæpe quædã admisceatur in hoc, ut cohæreat narrationis series. Rursus alia, quæ quoniam iuxta sensum historicum absurda sunt, cogant nos ad allegoriam confugere. Proximus gradus est, ut uaticinium proprie accommodetur Christo, demonstreturq; iam olim de illo fuisse prædictum prophetarum oraculis, quod aperte & sine inuolucris Euangelica narrat historia. Atq; hic sensus præsertim in psalmis ferè perpetuus est, in hoc sanè etiã irrefragabilis scripturæ autoritate cõmõstratus, quẽ admodum ostẽdimus. Huius tractatio mea quidẽ sententia, difficillima est.

Nam

Nam hoc recte peruestigato, non magni negocij est, sensum eundem à capite ad membra, & ab ætate qua Christus uersatus est in terris, ad præcedentia aut sequentia tēpora deriuare. Quod enim à pharisæis, regibus & populo suo passus est Christus, hoc & ab impijs ante passi fuerant pii, & post Christū passi sunt apostoli. Imò quemadmodū ab orbe condito, semper mūdus persequutus est ueros dei cultores, ita usq; ad finem seculorū futurum est, Cæteraq; quodammodo & facta sunt semper & fuerūt, quæ de irrisione diuina, de ira & furore, de reuocatione ad cultū filij dei, de terrore supremi iudicij scribūtur in hoc psalmo. Veritas Euāgelica Christus est: autor rerū fluxarū mundus est. Deniq; in suis mēbris patitur aut refocillatur Christus. Superest extremus gradus, quū scripturæ sensus priuatim ad unū quenq; nostrū refertur, totūq; quod in reliquis sensibus per uarias personas gestū est, in uno geritur homine, ueluti quoties ira, libido, ambitio, auaricia mētem nostram sollicitant ad ea, quæ aduersantur Euāgelicæ doctrinæ, tū quodammodo fremunt gentes, populi meditantur inania. Quod si ratio quoq; cesserit cupiditatū tumultibus, tunc assistunt reges terræ, & principes conueniunt in unū aduersus dominū, & aduersus Christū eius. Sed interim animus resipiscens, memorq; pristinæ libertatis, ac pertesus duræ seruitutis, qua seruit peccatis, clamat: Distrumpamus uincula eorū, & proiciamus à nobis iugum ipsorū. Et hunc conatū nostrū adiuuat è coelis dominus, sic irridēs ac subsannans nos, ut tantisper sinat nos obsequi cupiditatibus nostris, donec ipsi docti malis intelligamus ex quibus rebus nobis pollicebamur mirificā felicitatē, ex his summā calamitatem euenisse. Mox loquitur nobis in ira, ob oculos ingerēs terrorem æterni supplicij, & conturbat nos horrore uitæ, in qua uersati sumus. Deinde sic afflictis & conturbatis ostendit unde salutem sperare oporteat, proponit nobis filium suū, qui dicit omnibus: Venite ad me omnes qui laboratis. Monet ut huius legibus obtemperent animi cupiditates, ad huius præceptum sese cōponat humana ratio, atque huic uni regi cunctorū ita seruiamus, ut simul exultemus de illius immensa erga nos bonitate, & semper in metu simus, nimirū diffidentes factis ac uiribus nostris, non iudicantes nosmetipsos, sed omnem spem ac fiduciam habentes in illius inæstimabili benignitate, per quam salutem æternā assequuntur, qui toto pectore ad illū confugiunt, cui laus & gratiarum actio, cum patre & spiritu sancto in omne æuum, Amen.

BASILEAE IN AEDIBVS IO. FROBENII
AN. M. D. XXII. MENSE SEPTEMBRI.

non magni negocij est, sensum eundem
 e qua Christus uersatus est in terris, ad
 deriuare. Quod enim à pharisæis, regi
 christus, hoc & ab impijs ante passi fue
 unt apostoli. Imò quemadmodū ab or
 sequutus est ueros dei cultores, ita usq;
 Cæteraq; quodammodo & facta sunt
 ne diuina, de ira & furore, de reuocatio
 upremi iudicij scribuntur in hoc psalmo.
 : autor rerū fluxarū mundus est. Deni
 focillatur Christus. Superest extremus
 riuatim ad unū quenq; nostrū refertur,
 is per uarias personas gestū est, in uno
 ira, libido, ambitio, auaricia mētem no
 uersantur Euāgelicæ doctrinæ, tū quo
 puli meditantur inania. Quod si ratio
 tibus, tunc assistunt reges terræ, & prin
 sus dominū, & aduersus Christū eius.
 s, memorq; pristinæ libertatis, ac pertez
 peccatis, clamat: Disrumpamus uincula
 gum ipsorū. Et hunc conatū nostrū ad
 es ac subsannans nos, ut tantisper sinat
 tris, donec ipsi docti malis intelligamus
 amur mirificā felicitatē, ex his summā
 quitur nobis in ira, ob oculos ingerēs ter
 rbat nos horrore uitæ, in qua uersati su
 turbatis ostendit unde salutem sperare
 n suū, qui dicit omnibus: Venite ad me
 t huius legibus obtemperent animi cu
 sese cōponat humana ratio, atque huic
 s, ut simul exultemus de illius immensa
 i metu simus, nimirū diffidentes factis
 es nosmetipsos, sed omnem spem ac si
 imabili benignitate, per quam salutem
 ctore ad illū confugiunt, cui laus & gra
 itu sancto in omne æuum, Amen.

I ROTEROD. IN PSALMVM.
 T GENTES, F I N I S.

